

ПАВЛО ПОЛУБОТОК

Наказний Гетьман України.

ТРАГЕДІЯ В 3 ДІЯХ.

НАПИСАВ ОСИП БАРВІНСЬКИЙ

ЦІНА 35 Ц.

З ДРУКАРНІ
„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ”
ВІННІПЕГ, МАНІТОБА, КАНАДА.

1922.

ДРУКАРНЯ

„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ”

ВИКОНУЄ ВСЯКІ ДРУКИ, ЯК:

ЗАГОЛОВКИ НА ЛИСТОВИХ ПАПЕРАХ ДЛЯ СКЛЕПІВ, СКЛАДІВ, ШКІЛ, МУНІЦИПАЛІВ, ЦЕРКОВНИХ ГРОМАД, ТОВАРИСТВ, іт.д.; ДАЛЬШЕ НА КОВЕРТАХ АДРЕСИ ВИСИЛАЮЧИХ („РЕТОРН”); ДЛЯ АМАТОРСЬКИХ КРУЖКІВ ЛЕТЮЧКИ ОГОЛОШУЮЧІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ, КОНЦЕРТИ, ТА ВЗАГАЛІ ВСЯКІ РОБОТИ, ЯКІ ВХОДЯТЬ В ОБСЯГ ДРУКАРСТВА.

КОМУ ПОТРІБНО ЯКИХ ДРУКІВ, НЕХАЙ ДАЄ ІХ ДРУКУВАТИ ДО ДРУКАРНІ „У. ГОЛОСУ”.

А Д Р Е С А :

UKRAINIAN VOICE
Box 3626,
WINNIPEG, MAN.

ПАВЛО ПОЛУБОТОК

Наказний Гетьман України.

ТРАГЕДІЯ В 5 ДІЯХ.

НАПИСАВ ОСИП БАРВІНСЬКИЙ

Слава не поляже....
Не поляже а розкаже
Що діялось в світі:
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти.

Т. ~~Іванченко~~.

З ДРУКАРНІ
„УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ”
ВІННІПЕГ, МАНІТОБА, КАНАДА.
1922.

ДІЄВІ ОСОБИ:

- ПАВЛО ПОЛУБОТОК, наказний Гетьман України.
ГАННА, його жінка.
МАРУСЯ, їх дочка.
МЕЛАСЯ, стара пістунка Марусі.
УЛЯНА ТОЛСТОЙ, жінка графа Толстого, а дочка по-
війного гетьмана Івана Скоропадського.
ІВАН ЧАРНИШ, генеральний судія.
МИКОЛА ХАНЕНКО, канцелярист генеральної канце-
лярії.
СЕМЕН САВИЧ, генеральний писар.
ГРИГОРІЙ ГРАБЯНКА, судія гадацького полку.
ІВАН ЯНУШКЕВИЧ, полковий писар чернігівського
полку.
ІВАН РІКША, козак чернігівського полку.
ПЕТРО КОРЕЦЬКИЙ, переяславський полковник.
ВАСИЛЬ БИКОВСЬКИЙ, військовий товариш.
АНДРІЙ МАРКЕВИЧ, лубенський полковник.
ЯКОВ ЛИЗОГУБ, генеральний бунчучний.
ПАВЛО АПОСТОЛ, миргородський полковник.
ХВЕДІР ЛАГОВИЧ, чура Полуботка.
ПЕТРО ВЕЛИКИЙ, цар і імператор всієї Росії.
АЛЕКСАНДЕР ДАНИЛОВИЧ МЕНШИКОВ, князь, ге-
нерал всієї Росії і перший достойник.
ДАНИЛО АЛЕКСАНДРОВИЧ МЕНШИКОВ, його син
в ступни майора царської лейбгвардії.
ВЕЛЯМИНОВ, князь, бригадир Малоросійської колегії.

СКОРНЯКОВ-ПИСАРЕВ, князь, предсідатель тайної канцелярії в Петербурзі.

БУТУРЛИН, князь, властитель дому в Петербурзі.

РУМЯНЦЕВ, майор прибочної гвардії царя.

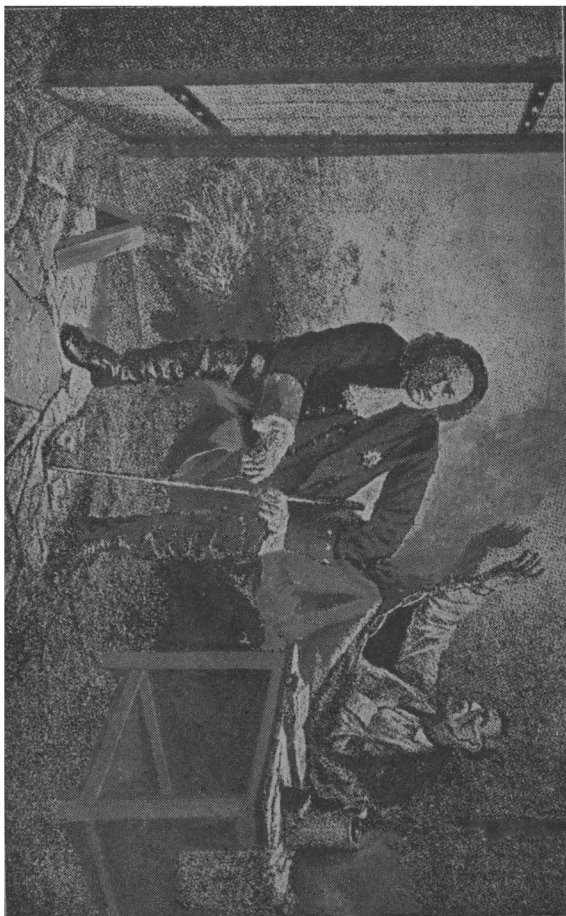
АРТЕМІЄВ МАКСИМОВИЧ, адютант царський.

о. **НИЛЬ**, архимандрит царський. —

о. **САМБОРОВИЧ**, ігумен Общества Святотроїцького.

Темничник петропавловської кріпости, лікар придворний царя, салдати лейбгвардисти; штабс-офіцери мало-російської колегії, московські бояри, чернець Надневського монастиря.

Дієть ся о р. 1722—1724; перша і друга дія в Глухові на гетьманському дворі; прочі в Петербурзі.

ДІЯ ПЕРША.

Передня побіч гетьманської світлиці в Глухові з трема виходами: головним проти глядачів, праворучним в світлицю і ліворуч в канцелярію Малоросійської колегії.

ЯВА 1.

Полуботок, Чарниш, Савич, Ханенко, Апостол, Лизогуб, Янушкевич, Корецький, Граб'янка.

ПОЛУБОТОК: І знов вернули наші посли з Петербурга; та знов принесли лише надію нам на вибір гетьмана. Кажуть ждати, поки в них найдеть ся час на те. А тут тим часом, роса нам очи виїдає: наші вольности нехтують ся, наші права козацькії нівечать ся, наше козацтво гонять на чужину рови та канали копати по болотах і багнах... Ще й вигадали якусь Малоросійську колегію на нас з її бригадиром! А він порядки наші давні перемінює, ще й народ наш проти нас бунтує. Та ось, без відома нашого, універсал проти нас по всій Україні розіслав, і народ наш проти старшини нашої візвав, щоб всякий на нашу старшину і власть жалоби до його колегії вносив.

САВИЧ: Ще й надто, розіслав своїх офіцерів, підущати поспільство проти панів своїх і старшини.

АПОСТОЛ: Се хитрий підступ Москви.

ХАНЕНКО: Щоб бунт вчинити в народі!

ЛИЗОГУБ: А козацтво знести!

ГОЛОСИ СТАРШИН: І щож чинити нам
пане Гетьмане!

ПОЛУБУТОК: Гасити отсей вогонь, що хитра Москва під нас підкладає! Як наказний гетьман, вислав я універсал до всього народу нашого на Україні, та приказав, щоб, під тяжкою карою, весь наш народ був послухний своїм властям козацьким, як то наше давне право велить, та щоб ніякими нашептами не уводили ся: бо, де два козаки, там третього судять. Малоросійська-ж колегія нічого иншого, тільки апеляційний суд!

ГОЛОСИ СТАР.: Так! так! Від сього універсалу гетьманського притихають бунти!

ХАНЕНКО: Тількиж Москва свого не заспить!

ГРАБЯНКА: Пане гетьмане, що ж чинити нам дальше?

ПОЛУБ. (хлоп'ятливо): Тим то й ба, що ми гетьмана ще й досі не маємо!

ЧАРНИШ: Так скличмо раду, й самі виберім гетьмана без Москви!

ПОЛУБ.: Не можна! — Се значилоб, Москві руки розв'язати! Тоді замінилаб нас силоміць, позносилаб вольности наші!

ХАНЕНКО: Силоміць?! — Проти сили і ми силою станьмо!

ПОЛУБ.: А вжеж! Тільки вперше ми самі силою станьмо!

АПОСТОЛ: Як то?

ПОЛУБ.: Так: перше всього чим скорше ми самі з собою поєднаймося та всіх до себе приєднаймо, щоб у всіх був оден дух, одна гадка, і ми всі як одностайна стіна, стали за своє!

ВСІ: Так! поєднаймося і одностайно станьмо за своє! (Всі подають собі руки).

ПОЛУБ.: А надто, ще раз вишлім послів наших в Петербург до самого царя. Подаймо йому чолобитню нашу, щоб приспішив вибір нового гетьмана! А Малоросійську колегію зніс!

САВИЧ: Вонаж бо противна нашим договорам!

ЧАРНИШ: Та щоб затвердили всі стародавні права наші і привілеї, як бувало за Богдана Хмельницького!

ПОЛУБ.: Ось тоді станемо силою проти Москви! А поки що, тепер віра наша у власну силу нехай піддасть нам нової сили до важкої борби!

ЯВА 2.

Тії-ж і Веляминов входить з гетьманським універсалом в руках, за ним три штабсофіцери.

ВЕЛЯМИНОВ: (Приступаючи до Полу-
бутка і підносячи універсал в гору): Цане
гетьмане, се що? (Грізно): Що воно значить?

ПОЛУБ: (Холодно): Універсал гетьман-
ський! Що-ж ти, князю, так питаєш!

ВЕЛЯМ.: (Розглядаючись по всіх): А ви
чого? (До Полубутка): Яка рада? Над чим?

ГОЛ. СТАР.: Не з'обиджай нас князю! Се
рада генеральної старшини нашої, як бачиш!

ВЕЛЯМ.: (Грубо): Над чим?

ПОЛУБ.: (Поважно): Над тим, як пога-
сити той вогонь, що ти, князю, підложив під
нашу вольну хату!

ВЕЛЯМ.: Вогонь?... Який?

ПОЛУБ.: (Живійше): Хиба-ж не ти, кня-
зю, розіслав універсали по всій Україні, та
визвав підданство наше проти старшини на-
шої і всякої влади нашої козацької?

ХАНЕНКО І САВИЧ: Та ще розіслав офі-
церів своїх підшувати підданих наших про-
ти нас!

ПОЛУБ.: Хиба-ж не ти, князю, визвав
наш народ, жалоби та клевети на нас нести
до себе, в свою колегію? Хиба не ти судиш
підвластних наших без нас?!

ЧАРНИШ: Та ще й без розбору діла!

ПОЛУБ.: Та ще й питаєш, який вогонь?!

ВЕЛЯМ.: (Гордо): Моя річ бідний народ
проти вашого гнету боронити! Моя річ за
простий народ проти вашої бути стояти! Я

судія над вами! Я, і колеґія моя!

ПОЛУБ.: (Поважно, з притиском на кожде слово): Ні воеводи, ні стольники, то-ж і князі, не мають права мішати ся в наші військові суди! Всі суди належать до генеральної старшини козацької. Де два козаки, там третього судять! Так сказано в Переяславськім договорі з Москвою! А сей договір присягли нам бояри ваші свято держати; його затвердив покійний цар Олексій, затвердили і його достойні наслідники, зволив затвердити і його імператорське величество цар Петро так при гетьмані Мазепі, як і при покійнім Скоропадськім!

ГОЛ. СТАР.: Не твоя-ж річ, князю, нашу святиню руйнувати, та наш супокій в народі колотити!

ПОЛУБ.: Тож і універсал сей мій до народа мого на те, щоб завчасу вогонь в народі потушити!

ВЕЛЯМ.: (Горячково): Не смієш висилати універсалів, та ще проти мене!

ПОЛУБ.: (Поважно): Мені віддано лад і супокій в краю і народі держати! На те я Гетьман наказний України по указу його імператорського величества (Кладе перед Веляминова царську грамоту).

ВЕЛЯМ.: (Сердито): Я бригадир! Я президент! Я тобі указ! (Посовує рукою по сто-

лі, аж стручує царську грамоту на землю).
А ти, що?... Хахол!

ГОЛ. СТАР.: Не з'обиджай, не зневажай, князю, власти нашої гетьманської! Не про-
буй терпячки нашої! А то козак (вихоплюють
мечі з піхов) мечем відповість тобі за сю
обиду.

ПОЛУБ. (Заступаючи собою Велямино-
ва, до старшин): Стійте, панове, лицарі, вга-
муйте ся! Не дайте ся пориву уводити! (До
Веляминова): А ти, князю, поведись з пова-
гою до того, що царська рука підписала
(підносячи указ), поведись чемнійше з ука-
зом царським!

ВЕЛЯМ.: Ви бунтовщики! Измовники!
Мазепинці!

ПОЛУБ.: Князю! Не зневажай лайкою
тих, що вірно служать цареві!

ГОЛ. СТАР.: Ми вольні козаки, що сто-
ять за свої права!

ВЕЛЯМ. (Звертаючись до відходу): Дам
я вам права! Хахли! О, годі вам, сукі сини
гору брать! Іж ви в нас в мешку! (До офіце-
рів): Ступай! В Петербург донос о том по-
слать! (До старшини): Потисну я вас, що всі
ви лопнете! (Виходить).

ЯВА 3.

Тії-ж, крім Веляминова і офіцерів.

ПОЛУБ. (По хвилі мовчання, коли тимчасом старшини радять ся з собою, з задумою мов про себе): **Ось так! видимо — нам в очи лає нас Москва! Права наші топче, нас поневіряє, а сама кричить і взиває нас проти себе. А всеж мечем вони нас не взяли! Виборовши ся з під ляцької неволі, батьки наші зеднались з ними добровільно, як рівні з рівними, ради віри православної! Козацькими нашими грудьми ми заступали їх проти всякого ворога — мечами нашими відбивали їх від Турків та Шведів! За те тепер ми — хахли! За вольности наші, за права наші, — ми зрадники, бунтівники, Мазепинці! — Страшні години страшного часу нас постигають! Крепаками, невільниками хочуть нас мати! Очевидячки важиш ся: бути або пропасти! (По хвильці до Ханенка): Пане Миколо! Сідай чолобитню списати до царя! (Ханенко береть ся до писання). Спиши всьо, що сталось тепер через того Веляминова, всьо, що чув і бачив, то додай, що ми всі — що весь народ наш, — просимо знести Малоросійську колегію!**

ВСі: Так! Знести Малоросійську колегію!

ПОЛУБ.: А лишити нас при давних порядках та правах наших козацьких, як було за Богдана Хмельницького! А вже-ж цар верховник наш; правда повинна бути у него свя-

тою річею. А тепер ще, хоробрі лицарі, будьмо готові і на найгірший случай і ще на більшу зневагу нашу, та бережім ся похопности палкої.

ВСІ: Твого, гетьмане, зазиву ждати мемо! Ти-ж нам батько.

ПОЛУБ.: Перемагаймо ся і гамуймо ся, та не даймо і малесенького поводу Москві, всісти на карки наші! Ось бачите, бунтівниками, зрадниками, Мазепинцями хочуть нас мати! Не попустімо з прав наших, а й розриву не робімо!

ВСІ (Подаючи руки Полуботкови та виходячи): І одної черти прав наших не попустимо!

ЯВА 4.

Полуботок і Ханенко, відтак Рікша.

ХАНЕНКО (Встає і подаючи письмо Полуботкови): Вже, готово, ясновельможний пане гетьмане!

ПОЛУБ. (Переглянувши письмо): Так! Гаразд!

ХАНЕНКО: А всеж не здаєть ся мені, щоб ми у царя назад відзискали те, чого Москва нас позбавила!

ПОЛУБ: Хиба-ж ми вже позбавили ся наших прав?

ХАНЕНКО: Позбавились, не позбавились! Але Москва вже наважила ся; вона не терпить нас вольних при собі, — нас о своїх правах та привілеях; о своїх старшинах та вольних гетьманах; не хоче нас мати народом в собі своїм. Вона змагає до того, щоб позбавити нас вольностей наших, згубити наше козацтво, зробити нас хлопами-крепаками. А се її змагане, то змагане самого царя! Не пером жеж то здобути нам від царя те, чого він наважив ся нас позбавити! Я старий чоловік, кажу тобі гетьмане: силу тільки силою відперти можна!

ПОЛУБ.: Знаю, мій друже по зброї, знаю, що силу тільки силою відперти можна. Так, що-ж? Силу нашу розстроїли! Січ. — Орлик в розрізі з нами! Турки і Татари, чи-ж стануть за нами в такую годину? А в нас, в дома, яка тепер сила? Здесяткована на Ладогах та болотах!... Ох, радби я всі наші сили, всіх Синів України на ратунок матери з'єднати. Та чи встигну? От вислав я Івана Рікшу питати Орлика: Пощо він сюди зайшов? Чи він битись, чи миритись хоче? О, коли-б то Орлик став разом з нами! Тодіб Турки стали по нашій стороні і Шведи-б могли нам чимало. Та се-ж, мій друже, (кладає палець на уста в знак таємниці) лише сповідь з думок моїх, щоб ти мене зрозумів. Нехай останеть ся се тайною вірного друга!

Я-ж надто казав Апостолови та Лизогубови виступити з своїми полками і слідити його рухи! А поки-що, нам треба спробувати ось так! (Вказує письмо).

ЛАГОВИЧ (Входить): Рікша, ясновельможний пане гетьмане!

ПОЛУБ.: Нехай приходить сюди. (Лагович виходить). Що-ж то почуємо?! (Входить Рікша). І що ж Орлик? Де він? З ким він? Яку думку має? Що замишляє?

РІКША: Орлик під Васильковим розложився табором. В него 30,000 доброго війська, майже сама орда. Наших та Запорожців в него мало!

ПОЛУБ.: За чим же він там стоїть?

РІКША: Того, каже, що в наших сторонах многолюдно, а повітре важке, то щоб не заразився.

ХАНЕНКО: Ось бачиш, ясновельможний пане гетьмане! Час і пора на силу силою вдарити! З над Ладоги і з над царської границі вернули наші полки. Двайцять і дві тисячі в боях загартованого лицарства знов вдома; свої домашні полки готові, народ за тобою як оден дух, а там Орлик з своєю силою, як бачиш, послужив би не послідною силою! Тільки одної ночі, одної години, а не сталоб у нас бригадирів, князів та салдатів!

ПОЛУБ.: Миколо! Не вводи мене во

искушеніє! Щоб я богоотступником став? — Святий обов'язок козака—боронити прав України, але і те святий обов'язок: присягу предками нашими дану, ціловане хреста на вірність свято держати! Поборюсь за права вольного мого народа, поборюсь за волю моєї України скільки сили, до послідного духу, але зрадником не буду! Ще раз спробую отсим (показуючи на папір в руці). Ти Савич і Рікша поїдете в Петербург до царя! Хиба-ж би то вже у царя не було нічого святого?! Га! Тоді вже, прости Боже гріха! — святий обов'язок матір ратувати!

ХАНЕНКО: Колиб тоді вже за пізно не було!

ДАГОВИЧ (Входячи): Гості, ясновельможний пане гетьмане! Його світлість, князь Александер Меншиков зі своїм сином!

ХАНЕНКО (Збираючись до відходу): Князь Меншиков! Та ще і з своїм сином! Щось воно недобрим пахне, коли сі птахи до нас налітають! А все-ж то він і указу на вибір гетьмана не привіз! Ходім, пане брате, збиратись в далеку дорогу! (Виходять головними дверима).

ЯВА 5.

Князь Александер Меншиков і Полуботок входять бічними дверима.

ПОЛУБ.: (Показуючи Меншикову сісти):
Прошу!

АЛ. МЕНШИКОВ: Ось так! На самоті, лицем в лице, ясновельможний пане гетьмане, бажав я передовсім тобі віддати мій поклін (покланяючи ся сідає). Та деяку, може незлишню раду дати.

ПОЛУБ. (Сідаючи побіч): Завчасу ще гетьманом звеш мене мій князю! По царському указу я тільки гетьмана тінь: булава гетьманська в козаків, — вони ще скажуть, хто гетьман.

АЛ. МЕНШ.: Козаки? Не в тім журба для тебе і для мене. Козаки вже заздальгідь на гетьмана тебе закликають. Але, чи знаєш, хто тобі гетьманство вибирає? Пригадай собі, коли то по царському указу булаву тобі відняли та дряхлим рукам Скоропадського передали? Се цар! — Цар не вірить тобі, цар боїть ся тебе ще гірш Мазепи.

ПОЛУБ.: Чи я ж був зрадником коли? Чи-ж я із Шведом не боров ся? (Встає) Чи-ж не моя отся рука царя від смерти боронила, коли потуга Шведів Москву вогнем палила, а Мазепа з Карлом на вас підняли ся?

АЛ. МЕНШ. (Встаючи): Правда твоя, гетьмане! В тім тільки ще біда, що розум твій і сила та твоя, найбільші вороги твої. Що розум може — Мазепа дав науку; що розум і сила зможуть, того не хоче цар за-

знати. Твій розум знаний йому вже не з нинішнього дня. А власть тобі дати — гетьманську булаву, щоб козацтво знов підняло ся і в Україні Хмельниччина вернулаь. — О! Сього не жди ти від царя! Бери науку з покійного Скоропадського гетьмана! Покора стелить дорогу до булави! (Сідаючи). Лиши ти серце на Вкраїні, а розум свій віддай цареви. Велика ласка у царя для тих, що вірно йому служать!

ПОЛУБ. (Сідаючи): Хиба не вірний я цареви?!

АЛ. МЕНШ. (Не зважаючи на слова Полуботка): А вжеж до серця цар тобі не вгляне. Але слава тая твоя, тая повага у козаків, і любов народу твого, — ось що страхає так царя.

ПОЛУБ.: Так шож чинити маю? Забути братів? Козацтво? Україну? І волю нашу козацьку знехтувати, права подоптати, та стати тим, чим Скоропадський був?

АЛ. МЕНШ. (З притиском): Так, так! Овечу шкіру натягнути. Покинь журитись про твій народ, про те козацтво, плюнь на волю ту дурну і ту Україну! Не дасть вона тобі булави!

ПОЛУБ.: Чи сеж на сміх ти, князю, так говориш? Не вже-ж для марної булави мав би я славу мою козацьку каляти?! Не так блескуча ся булава, не так марна для мене

слава старого козака, не так пуста для мене воля та козацька, щоб я тепер її для гетьманства потоптав і вольний народ в кріпацтво завдав! Чи чуєш важкий той зойк по Україні? Се зойк вольних дітей козацької матері України, що гинуть по багнах ваших, по Ладогах та каналах, — се плач волі нашої, кровавими боями виборотою у Ляхів! За дружбу нашу вірну ви тепер вогнем нас оклали; гірше мору страшного салдатів та бригадирів на нас наслали; права вольних козаків, права гетьманські, що всі царі їх свято присягали держати, ви тепер ногами потоптали. І я на все те глухим зробитись маю, закрити очи, серце вбити і на кріпацтві народа своє гетьманство здобувати?

АЛ. МЕНШ.: Так і не так! Ти добре кажеш! Україна в сльозах, вона в плачах! Та ще й мало того: вона в руїнах, мов те цвинтарище могилами вкрита! Не то Шведи з Татарвою, не то Ляхи враз із Москвою, а то ще і рідні сини на смерть її толочать! Ще й морова зараз докрихти кінчає знищення діло та гайвороню жир готує. І на такій Україні бажаєть ся тобі гетьманства? Серед гробів, серед пожарищ на руїні ти щастя свого дошку кати ся хочеш, в роскоші зажити житя? Пробуй мертвого каменя збудити! Пробуй, щоб серце з гробу до тебе обізвалось, щоб із могил козацтво встало, гетьманом тебе

окричало та царство тобі здобувало! Тоді признаю мій блуд! Мені ж здавалось, що ти бажаєш жити в отсїм світі, а не в тїм давно забутім пропащїм, небеснїм — а може й чортівськїм!

ПОЛУБ.: О, нї, мій князю, нї! Хоч як тяжко злиднї постигли нашу Україну; хоч Запороже пішло в розрїз з нами, хоч Сїч козацька Орлика держить ся, хоч вороги хмарами на нашу землю налягли, ще й божї злиднї мов за кару нас постигли, так ще не вмерла козацька мати! Ще вільне серце в наших грудях б'єть ся, ще й шабля наших рук держить ся, щоб волю ратувати.

АЛ. МЕНШ. (Про себе): Твердий, завзятий! І вже-ж би то так пустити сю добру нагоду для мене? . . . Маєтности! . . . богацтва . . . не малиб бути моїми? Нї, нїзащо в світі не попушу! (До Полуботка): Славний лицар, правий з тебе козак! За те-ж то й люблю тебе! І вже то моя буде в тїм голова, щоб цар не став нам у перепонї, а булава в твоїх руках була. Тїлько шириї будь зо мною ще в отсїм!

ПОЛУБ.: Хиба-ж я був коли неширий із тобою?

АЛ. МЕНШ. (Беручи Полуботка за руку): Так, так! будь же шириї і в отсїм! У тебе є дочка одним одна, у мене ж знову син оден. Злучїм їх разом на щасливе вікованє; зведїм в одно кубелечко родинне. Тим сполу-

чать ся маєтности наші; і в тім буде порука щирости між нами: одна тоді буде і ціль у нас, одна і гадка, і мисль одна!

ПОЛУБ.: Несподівано заскакуєш мене, князю, з сею справою. Я й не в силі тобі відповідати дати. Се справа дитини моєї, для мене не менш важна як і справа України, не мені то рішати її; Маруся сама повинна свою долю рішати.

АЛ. МЕНШ.: Так гордиш, гетьмане, злукою сина мого з дочкою твоєю?

ПОЛУБ.: Ні, князю! Як дочка моя твого, князю, сина вибере собі на вірну дружину, не стане моя воля її волі ганувати; і ся рука поблагословить їх на щасливе віковане! . . .

АЛ. МЕНШ. (Беручись до відходу): Дивися-ж, гетьмане, щоб так воно було! Ти батько дитині! Відтак вже й про віно подумаймо. А тепер пора нам до військових діл! (Виходять голосними дверима).

ЯВА 6.

Маруся за нею Ганна і Мелася входять бічними дверима).

ГАННА: Марусе, дитино! Та жеж не годить ся перед людьми ховати ся.

МАРУСЯ (Сідаючи за стіл): Ох, ненечко, лишіть мене, я не вийду до нього.

ГАННА: До такого гостя? Чи-ж можна?
А як же-ж він тебе сватати схоче?

МАРУСЯ: О, ненечко! Сватати мене! Я не вийду до него, — кажіть що я не здужаю!

ГАННА: Не будь же дитиною, Марусечко!
Може то твоя доля! (До Меласї): Меласю, розваж її, поправ волосечко, бач, як розсунуло ся, та виходьте! Я мушу іти: гетьман з князем, то не годить ся такого гостя самого лишати (Виходить).

МАРУСЯ (Мов про себе): Він сватати мене?! О, доле-ж моя нещасная, чого-ж так рано мое щасте морозом огортаеш? (Плаче).

МЕЛАСЯ (Поправляючи волосе Марусї):
Мої ви золоті, мої над дияменти дорогі. Перестаньте плакати, перестаньте сумувати! Жите рєскошею як цвіткою стелить ся перед вами. Вже-ж бо вам шіснайцятий минув! І щоб то ваше серденько не чарувало ся на вид сих гарних молодців, на вид таких славних, як отсей князевич Меншиков?

МАРУСЯ: Не муч бо мене, Меласю!

МЕЛАСЯ: Чим же-ж бо він вам нелюбий?

МАРУСЯ: Бо нелюбий, тай годї!

МЕЛАСЯ: Ходїть же, подивїть ся, який він гарний, який богатий, який вбраний: весь в золотї та сріблї і чиж рівня йому хто небудь другий?

МАРУСЯ: Може він другим і не дорівнює!

МЕЛАСЯ: О! що ні то ні! Ніхто у нас на Україні не дорівняє йому. А батько його — старий князь — який могутий — перший по цареві!

МАРУСЯ: Говорилаб про що инше!

МЕЛАСЯ (Таємничо): А тим висвідчилиб ви і батечкови вашому велику прислугу — не во гнів вам кажучи.

МАРУСЯ: Я, прислугу батечкови?

МЕЛАСЯ: А вже-ж, батечко ваші тільки наказним, а вибір гетьмана ще буде.

МАРУСЯ: Так що-ж?

МЕЛАСЯ: Колиб ви ручечку свою віддали князевичови...

МАРУСЯ (Перебиваючи): Не зобиджай мене!

МЕЛАСЯ: Тоді старий князь поміг би батечкови вашому гетьманом стати!

МАРУСЯ (Гордо): Не зобиджай же і батечка мого! До гетьманства не потрібує він аж помочи Меншикова! Полуботок занадто славний лицарством у козаків, добре знаний він і цареві й без Меншикових.

МЕЛАСЯ: Марусечко, не відтрчайте так гордо князевича від себе. Чи-ж ви не знаєте, хто князь Меншиков такий? Чи-ж є в світі щось такого, на що він поважив би ся, а не діпняв би? Ви-ж мабуть забули, що він доказував з Уляною, дочкою покійного Скоропадського, та і з самим покійним гетьманом!

Як то з Уляною важило ся, чи бути її за її Забілою, чи за графом Толстоем, і вона вже гарбуза підносила своєму нелюбови — графови; а-ж тут Меншиков віхав в сей гетьманський двір, ось як би й нині! Покійний гетьман і всі служили та годили йому мов самому цареві, а він от тут таки, перед тими самими вікнами пять палів вбити велів — се-б то на здогад, що він і самого гетьмана і всю генеральну старшину на тії палї посадить, як тільки не по його зроблять і Уляни за графа Толстоя не дадуть. Не відтручайте-ж князевича так гордо від себе, та виходьте там!

МАРУСЯ: Таке мені говориш! О, краще було мене малою утопити, як тепер таким насильством лякати! Іди від мене! (Входить Уляна, Маруся кидаючись її на ший): Уляночко! Моя ти єдина! Як же-ж то добре, що ти тут! (До Меласї). Лиши нас самих, Меласю! (Мелася виходить).

ЯВА 7.

Маруся і Уляна.

УЛЯНА: Ти-ж не з гостем? Ти плачеш? Що-ж такого стало ся?

МАРУСЯ: Ох, Уляночко, я бою ся його!

УЛЯНА: Кого?

МАРУСЯ: О, сей-же Данило Меншиков вяжуть ся до мене!

УЛЯНА: Князевич? О, Марусечко! Сте-режись московського замужа! Диви ся, що зі мною стало ся: завязали мені світ мій за не-люба. О, пильнуй ся, голубко:

„Лучше тії конопелці у болоті гнити,

Та як мені молоденькій за нелюбом жити!”

МАРУСЯ: Того-ж то й бою ся, щоби ме-не не всилували! О Мелася, — ох! Як же-ж вона мене лякає, ох лякає...

УЛЯНА: Як ти не схочеш, то ніякий Мен-шиков не всилує тебе.

МАРУСЯ: Як я не схочу? А батечко, а матінка?

УЛЯНА: А як схочеш, то і будеш за тим, за ким сама схочеш.

МАРУСЯ (Тулячись до Уляни — сором-ливо): За Андрійком?

УЛЯНА: Так!

МАРУСЯ: Ох, та де-б він, мій сокіл я-сний?... Десь далеко на чужині, що й чутки й звісточки немаю!

УЛЯНА (виймаючи хустку шовкову): Є і звісточка!

МАРУСЯ: О, се-ж моя хустка! Та сама, що я йому на спомин дала при його відїзді на Ладогу! На що-ж він мені її тепер вертає? — Боже-ж, мій Боже!

УЛЯНА: Се знак до тебе від него, — він вже вернув ся до Лубень!

МАРУСЯ: Вернув ся! — щасливо — здоровий?

УЛЯНА: Засилає тобі через мене свій поклін, та питає, чи присилати старостів?

МАРУСЯ: Ще й питає! Хиба-ж він забув, як його Марусечка йому божила ся, свого Андрійка любити більше всього світа, по віки, до смерти. (Здіймає перстень з руки). Ось тобі знак від мене до него — сей перстень, що дав мені на спомин при від'їзді. Скажи йому, що його Марусечка якою була вірною, такою і во віки останеть ся, хоч такий Меншиков наїдаєть ся на мене. Скажи йому про всю моє горе без него, про мою тривогу; скажи, що жду його з старостами як спасителя свого!

УЛЯНА: Іду, і всю йому розкажу про твоє горе з отсим ненависним Меншиковим. Нехай поспішають ся тебе ратувати! (Виходить).

МАРУСЯ: Іди, моє серце, іди моя голубочко! (Зглянувши на образи): О, Боже! О, пречиста Діво Мати! Благословіть її святії замисли, щоб справдились щасливо; нехай прибуває мій Андрійко любий! (Сідає за роботу). Надія на него підкріпить мої сили...

ЯВА 8.

Маруся і князевич Данило Меншиков входячи бічними дверима. . .

Д. МЕНШИКОВ (Кланяючись): Здрастуйте Фрайлина Марія Павловна!

МАРУСЯ (Байдужно): Будьте здорові, милостивий князевичу. (Про себе) Боже мій, не опускай мене!

Д. МЕНШ.: Ви тут?... А я-ж то виглядав вас, сподівав ся — тай сюди зайшов до вас з просьбою.

МАРУСЯ: До мене з просьбою?... І щож то за просьба така?

Д. МЕНШ.: З того часу як я побачив ваше личко рожеве, ваш стан гнучкий — я став мов очарований — і нема мені спокою: днями і ночами стає ваш образ передомною. Світ мені раєм, коли вас побачу; без вас світ мені гробом...

МАРУСЯ (З початку тревожить ся, відтак прибирає вид супокійний): Ви хорі! Чи не з пристріту вам так?

Д. МЕНШ.: Ах ні!

МАРУСЯ (З іронічним усміхом): Справді! Ви-б попросили старої Волощиhi злизати вам пристріт!

Д. МЕНШ.: Ах ні! Вже не раз починав я вам те казати, так на ваш вид умикало мені мову. Нині зібрав я всі мої сили, щоб вам сказати: люблю вас! (Падаючи на коліна перед нею). Нема мені життя без вас, та щоб просити у вас вашої ручки для себе.

МАРУСЯ (При вкляканю князевича встає

і підносять руки, не даючи їх взяти князевичови): Встаньте вашці! Нечля та неподоба вам шати дорогі в поросі валяти, — вам, синові світлішого генерала російського государства, синові славного та можливого князя, першого достойника царя, — не годить ся на колішках стояти перед дочкою козацького полковника — не годить ся! Встаньте!

Д. МЕНШ. (Заклопотаний встає): Се-ж для вас, для вас! Щоб серденько ваше з'єднати.

МАРУСЯ: Того?! Ви-ж мабуть забули, що я тільки полковниківна, — та більш нічого!

Д. МЕНШ. (З зарозумілістю): Чим я родив ся, тим ви стати ся, дорівняти ся можете. Ваш батенько, будучи полковником, став тепер наказним, але й гетьманом стати може; а ви-ж його дочка!

МАРУСЯ: Так що-ж?

Д. МЕНШ.: Чого-ж ще більше треба, як гетьманство України? Чи вже-ж гетьманство недорівнює генеральству та князівству батечка мого?

МАРУСЯ: Чи ви во сні?

Д. МЕНШ.: Мій батюшка могучий, як і ви самі кажете. Він много може у царя: много може і для батюшки вашого і для вас. Так, чи вже-ж мені — синові того могучого князя не можна просити руки у дочки наказ-

ного гетьмана України, щоб ушасливити її?

МАРУСЯ: Ушасливити?!.. Так, як граф Толстой ушасливив Уляну, Скоропадського дочку?

Д. МЕНШ.: Хиба-ж то серце ваше не чує щастя в тім, що зовемо достоїнством високим, — достоїнством, що по ряду стає з достоїнством царським, — що має силу і власть за собою понад другими високо стояти, над другими панувати та ними володіти? Чи вже то серце ваше не чує роскоші в великих маєтках, в великих богацтвах, в пишній красі, що золотом та сріблом сяє?

МАРУСЯ: Серця не заспокоїти, ні золотом, ні сріблом, ні достоїнствами, ні богацтвами. Хто хоче серце посісти, той мусить вдоволити ся тим божим та святим даром, що з серця випливає.

Д. МЕНШ.: То-ж я прошу у вас вашого серця.

МАРУСЯ: Мое серце не належить до мене; воно кому іншому віддало ся.

Д. МЕНШ.: Іншому віддалось? Полковникови мабуть тому, що там над Ладогою дубує?! (Перейшовшись мовчки). А що-ж би ви на те сказали, як би батюшка ваш та велів вам вибір вашого серця змінити?

МАРУСЯ: Чи-ж може хто небудь приказувати серцю, — хочби він був навіть батько або мати? Як батько ваш для вас, так

мій для мене тільки щастя прагне. (Тривожно). Він не буде мусити мого серця! Він не буде губити мене!

Д. МЕНШ.: Чи так? (По хвилі мов про себе): Чи-ж мав би я полковникови уступати те, за чим я стільки побивав ся, стільки понижав ся? О, Меншикові не навикли з свого уступати! Поки усміху на лицю у них, поти й ласки є у них! Хто не хоче ласкою їм піддати ся, той мусить їх силі улягти! (Твердо з притиском). Так! Їх силі улягти. Докажу я ще того, що будеш моєю... моєю мимо опору твого!... Строщу я твого полковника, — стратую як того хробака! Нехай не пхає палців між двері! А ти мусиш стати моєю, хиба що рука моя меча того вдержати не зможе! (Виходить головними дверима).

ЯВА 9.

МАРУСЯ (Робить підчас розмови кілька розпучливих кроків, хочачи уходити, та бачучи роздратованого Д. Меншикова, дрозжить, опадає на своє місце і мов омліває, відтак мов з просоня розбуджуєть ся): Чи се сон?... Чи то-ж то сватане? (Розглядаючи ся всюди). Нема! — Пішов!... Пек тобі! — Осина тобі! — Мечем погрозив ся! О, він уба його, замордує мого сокола ясного! Боже мій, Боже! І чи-ж може само пекло ви-

гадати страшнійші муки? Діяволе, прибраний в шати небесного херувима? Гайвороне чорний, що в голубиній постаті спускаєш ся на живе тіло! Вже одна твоя мова напоїла моє серце страшною отруєю! (По хвилі). Зму сить, всилує мене! О, не доказати тобі того на вільній козацьці, на дочці вільної України! Хиба ж я в батька-матері не рідна дитина, щоб вони мою долю тай занапашали?! О, пійду! Відшукаю мою Уляночку, та разом з нею батечкови-матері розкажу про се його сватане, нехай знають, яких гостей в свій двір приймають! (Виходить бічними дверима).

ЯВА 10.

ПОЛУБ. (Входить головними дверима): Гм! — Чи ж таки так? Чи справді ж би то треба щастя-долю своєї єдиної дитини аж занапастити, та ще й пельку неситому князеви маєтностями залити? Чи вже-ж би то годі инакше? — Я ж гетьман! — з ласки Москви наказний гетьман! І сміх і плач і сором і страх, що-б і не жити, як жити з ласки сих гордих князів! Не видержу! Моя Україно! Чи ж справді треба тепер аж виродом твоїм, — зрадником стати, щоб гетьманську булаву осягнути! Воле моя козацька, треба-ж тепер тебе занапастити і катом стати свого рідно-

го народа, ще й рідну дитину в невістку князеви віддати? Не бути сьому і не стати! На волі я родив ся і з грудий матерних я волю виссав, борючись за волю в почеси вольного козака, я сивого волоса діждав ся, а тепер мав би я тебе, моя славо, ногами стоптати? Ні, князю, ні! Занадто кров і кісти волю пересякли, занадто серце і душа моя до волі України прилягли, щоб я карк моєї України в ярмо князеви схиляв, та козацькі руки вольного народа в кайдани кріпацтва кував, ще й свою єдину дитину твому синові на поталу давав і тим собі гетьманську булаву окупляв! (Сідає та оперши голову на руку, задумуєть ся). О, ні, ні! — А що-ж як Маруся сама на то згодить ся? Недати її? Не благословити її? Я-ж дав йому свою руку, що тоді її поблагословлю! (Задумуєть ся).

ЯВА 11.

Тойже, входить Ганна, відтак Маруся і Уляна.

ГАННА: І що-ж? Покінчили?

ПОЛУБ.: Або що?

ГАННА: В важній справі приходжу до тебе.

ПОЛУБ.: В важній справі?

ГАННА: В справі нашої Марусі.

ПОЛУБ.: Як то?

ГАННА: Князевич Данило Меншиков хоче сватати Марусю.

ПОЛУБ.: Сватати?

ГАННА: Просив дозволити йому поговорити о сім з Марусею.

ПОЛУБ.: Йому говорити о сім з Марусею? Се-ж річ батька-матері.

ГАННА: Чи-ж можна таким людям оттак відказувати?

ПОЛУБ.: Ти повинна була сама спитати Марусю!

ГАННА: Ти-ж легковажиш таких людей! Бій ся-ж Бога, чи-ж можна красших людей сподівати ся. Хиба-ж ти не бачиш, що з сим вяжеть ся і справа козацтва? Велиш, то й піде за Меншикова, буде княгинею, буде її добре!

ПОЛУБ. (Мов до себе): О, чи вже-ж так так низько упасти! Щастем рідної дитини гетьманську булаву окупляти? Останне жертвую! Забаглось князеві моїх грошей — дам йому їх; забаглось моїх маєтностей — і те я готов віддати. А тепер ще забагаєть ся йому мою єдину дитину своєю невісткою мати! Добре! коли вона так хоче!

МАРУСЯ (Ввійшовши неспостережено, та завважавши послідні слова батька, кидаєть ся йому в ноги): Ах, таточку, таточку! Не губить мене!

ПОЛУБ.: Що-ж се значить ся?

МАРУСЯ: Не давайте мене за Меншикова, не губіть мене!

ПОЛУБ. (Підводячи і цілюючи Марусю): Цить, дитинко! Аджеж ще нічого не сталося!

МАРУСЯ: Нічого? Спитайте Уляни, як визьвірив ся на мене, погрозив ся Вами мене всилувати!

ПОЛУБ.: Хто-ж буде тебе силувати?

УЛЯНА: Ясновельможний пане гетьмане, і ви пані-матко, дайте ласкаво послухати мене. Маруся ненавидить Меншикова та боїть ся, щоб ви не всилували її за него. Вона йому відказала, бо її серце прилягло до пана Андрія Маркевича, лубенського полковника.

ПОЛУБ. (Обіймаючи Марусю): Дитино, моя люба, ти сама рішала свою долю!

ГАННА: Потуряй дитині! Чи-ж хочеш підняти Меншикових проти себе? Пропаде-ж гетьманство!

ПОЛУБ.: Не на те я її ховав, не на те виростав, щоб тепер ціною її щастя гетьманство окупляв! Та й де ж мені порука на те? Глянь (вказує на Улянну) на тую, якої то долі для України придбав покійний Скоропадський ціною щастя рідної дитини! Ні, ні! Козак му-сить собі сам, своїм лицарством волю вибороти, а не окупляти ся щастем своєї дитини. Не дам тебе, моя дитино, твому нелюбови!

МАРУСЯ (Обіймаючи батька): Таточку мої! Таточку!

ГАННА: Роби, як сам знаєш, ти-ж батько дитині! Та тільки-ж, де пан Маркевич? На Ладогах!

МАРУСЯ: Ні! Вже вернув ся!

УЛЯНА: Як ваша ласка, ясновельможний пане гетьмане, і ви пані-матко позвольте-ж панови Андрієви Маркевичови старостів присилати!

ПОЛУБ.: Нехай йому Бог благословить, в щасливу годину присилати! Марусе, налади ручники. А ми з старою поблагословимо діточки наші. (Маруся падає їм до ніг).

УЛЯНА: На щасливе віковане!

(Завіса спадає).

ДІЯ ДРУГА.

Передня побіч гетьманської світлиця, як в першій дії.

ЯВА 1.

Кн. Ал. Меншиков і Веляминов входять бічними дверима з канцелярії Малоросійської колегії.

АЛ. МЕНШИКОВ: Знаю, о все знаю! Ваш донос, пане бригадирю, висланий гонцем, наспів саме в пору. Ось і писемце від царя до него (показує указ). Моя душа всьо прочувала, то-ж я й обезпечив ся. Змякне ваш гетьман, як пронюхає, чим воно пахне, а тоді вдасть ся і нам дещо в него виторгувати.

ВЕЛЯМИНОВ: За твердий отсей хахол, світлий генерале, щоб від указу мяк! Він до гори дном вивернув всі мої замисли своїм універсалом, всьо козацтво за ним, весь народ за ним, і тепер він чує силу за собою!

АЛ. МЕНШ.: Сей указ, забере йому його силу, — розлучить його і від коказів і від народа.

ВЕЛЯМ.: Його б на смерть засудити!

АЛ. МЕНШ.: Такого, яким він тепер, годі. За що-ж би? Після їх договорів правда по його стороні!

ВЕЛЯМ.: Нема защо? Хиба-ж він не виступає проти вашої княжої власти та проти

указу царського? Хиба не він відбирає у вашої милости Почепщину, не він домагаєть ся вибору гетьмана, а мою бригадирську власть нехтує, та розсилає універсали проти мене?

АЛ. МЕНШ.: Розсилати універсали до свого народа наказний гетьман в праві, на нїм залежить держати лад і супокій в народі. Цар за се його не засудить! Ще-ж бо надто, він заступаєть ся вірністю цареві. Колиб він був зрадником, а бодай замисляв о зраді! Се вже змінилоб все в нашу користь! А Почепщину не йому в мене видерти.

ВЕЛЯМ.: Зрадником?! Коли треба, світлий генерале, то доставить ся о тїм донос. Він зносить ся з Орликом!

АЛ. МЕНШ. З Орликом? Де-ж докази?

ВЕЛЯМ.: Коли треба, то зложать ся і докази на твої руки, князю!

АЛ. МЕНШ.: Коли зложиш донос, то за се уступлю тобі Оболоне з ланами, млинами та угодами всякими на твою власність!

ВЕЛЯМ.: Оболоне-ж Полуботкові добра!

АЛ. МЕНШ. (Усміхаючись): Хиба-ж шкіра та мясо на волі вола, коли його здохлого в рїв тягнуть! Полубуток з своєю старшиною мусить їхати в Петербург; там при помочи твого доноса скрутимо йому головку. Марусю всилую стати жінкою мого сина, а тоді всі його добра при Меншикових остануть ся.

ВЕЛЯМ.: Добре, світлий генерале! Тільки-ж я сам не буду складати доноса на него. Зараз доставлю того, що донос зложить. (Виходить).

ЯВА 2.

Кн. Ал. Меншиков і Мелася, зазирнувши, входять.

МЕЛАСЯ (Кланяючись до ніг): О, простіть мені світлий князю, простіть!

АЛ. МЕНШ.: Що-ж таке маю тобі прощати?

МЕЛАСЯ: Маруся не дала ся намовити. Нині прибув Маркевич з старостами. Старий Полуботок приймає їх тепер власне у себе.

АЛ. МЕНШ.: Полуботок приймає старостів від Маркевича? Ти-ж впевняла мене, що з Марусею всьо зробиш?! Він же давав мені руку, що...

МЕЛАСЯ: Я робила, що було можна: мати її за вашим сином, світлий князю; вже старий гетьман перехилив ся на вашу сторону; але Маруся вперла ся: ні, і ні так, що й говорити недала про вашого сина.

АЛ. МЕНШ. (Мов про себе): І о те-б то мало всьо розбити ся?

МЕЛАСЯ: Чи не в вашій силі і змозі все те змінити в вашу користь? Запроторте Маркевича з відсіля чим скорш далеко, а ста-

рого налякайте чим небудь, а всьо буде гаразд!

АЛ. МЕНШ.: Запроторити Маркевича, — і сам те знаю! Але старого злякати? Не такий він лякливий!

МЕЛАСЯ: Скажіть, що небудь цареві про него.

АЛ. МЕНШ.: Що небудь! — що-ж?

МЕЛАСЯ: Та — так, щоб налякати старого! — Вчора був у него отець Самборович на прощаню, — довго говорили щось з собою про якісь зміни; гетьман відтак писав цидулку до гетьманші. Ся цидулка і ще деякі писемця в моїх руках.

АЛ. МЕНШ.: Достав мені сі писемця і цидулку, та дивись, що-б нічого по тобі не зміркували. (Подаючи їй гроші): Ось тобі гостинець, а сліди кожний їх крок, і кожде слово.

МЕЛАСЯ (Кланяючись і виходячи): Спасибі! Все буде, як ваша милость приказує.

АЛ. МЕНШ. (Сам): Якось воно складається! І писемця може до чого придадуть ся. Та побачимо, якого доносчика доставить мені бригадир.

ЯВА 3.

Кн. Ал. Меншиков і о. Ниль входить дверима від канцелярії Малоросійської колегії.

НИЛЬ (Низько кланяючись): Ось я, ваше сіятельство, до ваших приказів від пана бригадира!

АЛ. МЕНШ. (Сідаючи): Передовсім одно слово преосвящений! Ти тепер архимандритом Елецьким?

НИЛЬ (З поклоном): Так, ваше сіятельство!

АЛ. МЕНШ.: А чи знаєш, кому ти маєш завдячувати своє архимандритство?

НИЛЬ (Поважно): Господу Богу передовсім і (з поклоном) вашому княжому сіятельству!

АЛ. МЕНШ.: Так! А чи знаєш, на що введено тебе в архимандрити та постановлено ще висше виводити?

НИЛЬ (Покірно): Щоб послужити в славу Господню, його імператорському величеству і вашому княжому сіятельству.

АЛ. МЕНШ.: А тепер же, мій преосвящений, скажи мені, що ти за Полуботком примітає?

НИЛЬ: За Полуботком примітив я багато-багато. Він забирає Почепщину, що ваше сіятельство від покійного Скоропадського одержали, тепер на себе, каже, що се приналежить до гетьманської булави.

АЛ. МЕНШ.: Полуботок ще-ж не держить гетьманської булави. А і Шафіров пі-

шов на шифот за те, що хотів у мене Почепщину відібрати!

НИЛЬ: Ще надто він робить грошеві збори між народом, а ті гроші забирає для себе, і при тім чинить всякі насильства між народом; намовляє козаків вибирати сотниками мазепинців, людей підозрілих — неприхильних його імператорському величеству. Ба що більше, він іде супроти вашого сіятельства і не тільки в тім, що забирає Почепщину, але і в тім, що вяжеться з полковником Маркевичем і хоче віддати за него свою дочку, сполучити його маєтности з своїми. Він іде і проти царя; — тайком зноситься з Ордою і Орликом, і о. Самборович намікнув, щоб ми були готові на великі зміни на Україні, а тут тим часом еднається і купиться з своєю старшиною, приєднає до себе народ, а той величає його своїм батьком!

АЛ. МЕНШ.: Но, і що-ж?

НИЛЬ: Він готує зраду!

АЛ. МЕНШ.: Яку-ж?

НИЛЬ: Він хоче відірвати Україну від царя, та зробити її самостійним царством!

АЛ. МЕНШ.: Збери-ж про Полуботка все до купи, тільки про Почепщину пропусти. Спиши все про грошеві збори; додай, що Самборович писав тобі про ті зміни, які Полуботок загадує, і те, що тайного посла послав до Орлика.

НИЛЬ: Так! Устно послав до Орлика.

АЛ. МЕНШ.: І те не забудь дописати, що Полуботок підслав до Орлика Апостола і Лизогуба, щоб взяли ся Москву прогнати з України, а жде, щоб його вибрати гетьманом!

НИЛЬ: Так, ваше сіятельство!

АЛ. МЕНШ.: Значить: Полуботок згортає Мазепинців воколо себе, зносить ся з ворогами царськими і загадує відорвати Україну від царя, — стати другим Мазепою.

НИЛЬ: Так, ваше сіятельство, він другий Мазепа тільки притаїв ся!

АЛ. МЕНШ.: Іди-ж, мій преосвященний, спиши все про Полуботка з докладами.

НИЛЬ: Добре, ваше сіятельство!

АЛ. МЕНШ.: І передай сей донос на руки його преосвященства Теофана Прокоповича в Пскові! (Подаючи йому мошонку з грішми). Ось тобі на завдаток!

НИЛЬ (Беручи мошонку): Спасибі! Буде по волі вашого сіятельства; все буде, як кажете!

АЛ. МЕНШ. Памятай же, щоб так воно було, а то голова не твоя! (Ниль поклонившись виходить).

ЯВА 4.

Кн. Ал. Меншиков сам, відтак Лагович.

АЛ. МЕНШ. (Ходить, затираючи руки): Га, га, га! А що тепер буде, ясновельможний

гетьмане? Забереш у мене Почепщину? Де-ж тепер твоя гетьманська булава? Загортаєш у мене Почепщину... Не хотів по добрій волі віддати мені Любича з його присілками та угодцями, так віддаси всьо по неволі! Ти гадав собі, що осьто козаки піднесуть тобі гетьманську булаву і ти її захопиш в свої руки, та вже й дочку свою даєш за полковника, щоб, сполучивши свої маєтки, можнійшим стати проти мене і вже дулю тичеш мені під ніс?! О, не квап ся так, не квап ся! Не на таківського влучив! Ходи лише сюди, ясновельможний, заглянь та понюхай отут! (Показує грамоту царську). Хитрий з тебе лис, але й я старий та битий! Ходи! Ходи! Скирта жалоб твоїх таки підданих жде там на тебе! Погризеш собі отсі горішки, коли здужають старі та щербаті твої зуби! А може зятик твій поміг би своїми молодими?! Поміг би, колиб не мусів у кріпость Честного Креста поспішати. А тут ще і архимандритський донос лопне тебе в старий твій лоб! Та коби мені хоч одного з його слуг собі позискати! Закрутив би я тобою, що й не викрутив ся-б! (Перейшовшись терпеливо ухилиє головні двері і кричить): А гей же там! (Лагович вбігає). Чи довго-ж то ще вистоювати стійку у твого ясновельможного пана гетьмана?

ЛАГОВИЧ: Звольте, всесвітлий князю,

зараз наспіє пан гетьман, тільки гостей проведе.

АЛ. МЕНШ.: Хіба я не перші гості у твоєго гетьмана? (Подсібрівши): Но, но! мій друже! ти чура гетьмана, ти знаєш всі входи його і виходи. Скажи мені так щиро, що то гетьман замисляє?

ЛАГОВИЧ: Не скажу, ваша світлость!

АЛ. МЕНШ.: Як? Ти не скажеш? Чи ти знаєш хто тебе питає?

ЛАГОВИЧ (Сміло): Якже-ж не знати: Його світлость генерал всеросійського государства, князь Александер Данилович Меншиков.

АЛ. МЕНШ.: Так, так! — той, що має власть, „пустити тя і на смерть віддати тя”.

ЛАГОВИЧ: Вибачайте вашеці, козака тільки козаки на смерть віддати можуть.

АЛ. МЕНШ.: Но, но! Покинь вже твоє козацтво, та послужи мені. Заплата буде добра! (Побрязкуючи грішми в кишені).

ЛАГОВИЧ: Спасибі, пресвітлий князю! (Всунувши руку в кишеню та побрязкуючи грішми). У мене є свої, може не стілько, що у вас, так що ж, чесно зароблені!

АЛ. МЕНШ.: Возьми; здадуть ся!

ЛАГОВИЧ (Здвигаючи плечима несміливо): Теплий кожух, тільки шкода не на мене шитий!

АЛ. МЕНШ.: Га, га. Хахол! Іди-ж до сво-

го гетьмана, та скажи, що вже довше годі мені вистоювати під його порогом. У мене указ царський до него! (Лагович виходить). Який пан, такий крам! Та ходи, ходи тепер там, де цар тебе взиває! Покидай своїх гостей, покидай свою Україну, покидай і свої можности! Час тепер уже нам зробити місце! Час тепер уже нам оттут засісти та погосподарити на твоїй Україні, в твоїх можностях! А нам, о, як то любо, як весело буде на наші старі літа в гарних можностях! Нічого що ти рад би молодого, багатого полковника собі за зятя мати! За далеко буде йому з кріпости Честного Креста аж сюди!

ЯВА 5.

Кн. Ал. Меншиков, а із світлиці всі виходять в святочних одежах: Полуботок, ведений по під руки Маркевичем, у котрого хустка за поясом, і Марусею, за ним Чарниш і Савич, оба переперезані сватівськими рушниками, за ними Ганна, Ханенко і Лагович.

ПОЛУБ. (Злучивши руки Маркевича і Марусі перед Меншиковим): Прости світлий князю, що так довго даю ждати на себе. Ось бачиш (показуючи на Маркевича і Марусю), які гості у мене. Благослови-ж мої діточки на щасливе віковане!

АЛ. МЕНШ. (Вздержуючи, мов відтручу-

чуючи їх обома руками від себе): Постій, гетьмане, постій! Вперше треба в Петербурзі поблагословити ся (Подаючи царський указ). Ось тобі гостинець!

ВСІ (Тривожно): В Петербурзі?! Гостинець?!...

ГАННА: Князю, що се значить ся?

ПОЛУБ. (Складаючи прочитане письмо): О, се твоя штука, милостивий князю! І за що-ж ти колотиш наш супокій невинний? Чи се доказ твоєї, князю, дружби зо мною?

АЛ. МЕНШ.: О, так, гетьмане, ти не забув ще на тую дружбу. А і я не забув на неї, як давав еси мені свою козацьку руку на те!

ПОЛУБ.: Хиба-ж я зірвав сю дружбу з тобою? Чим же-ж бо то? Хиба тим, що моя Маруся повязала рушниками старостів лютого її полковника, пана Андрія Маркевича, а не твого сина?!

ГАННА: І чого-ж ти, князю, мокрим рядом на нас нападаєш?

АЛ. МЕНШ. (Виходячи в сторону): В Петербурзі про те поговоримо!

ПОЛУБ.: А вже-ж! Колиб тільки в Петербурзі на се часу стало!

ХАНЕНКО: Не їдь, ясновельможний гетьмане, в Петербург!

ПОЛУБ.: Якжеж можна? Царський указ взиває мене в військових справах до Петербурга!

ХАНЕНКО: Чи-ж не бачиш, чия се справа? Чи хочеш самохить віддати ся в пашу лютого звіря?

ПОЛУБ.: Як-тo?

ХАНЕНКО: Згадай Кочубея та Іскру, згадай і інших! Не їдь гетьмане; не на добро тебе там кличуть!

ПОЛУБ. (Подаючи указ Ханенкови): Чи не можна не поїхати?

ГАННА (Коли Ханенко читає указ, до Полуботка): Бачиш! Чи я-ж тобі не казала? Роздратував еси князя на лихо собі та на біду! Марусечко, ти батечка губиш!..

МАРУСЯ (До Полуботка): Таточку! Я?

МАРКЕВИЧ: Ні, Марусечко! Се через мене стало ся таке лихо на вас, за про отсю хусачку, що ти мені дала. Можна ще її назад взяти — відчепити, а чей лихо він вас відчепить ся!

ГАННА: Зятю мій любий. Ти так кажеш?!

МАРУСЯ (Кидаючись на шию Маркевичови): Андрійку мій любий! Радше зложи мене в домовину!

МАРКЕВИЧ (Обіймаючи Марусю): Мій світе, моє житя! Ні, нізащо в світі тебе не покину! Жите, голову свою за ваше щасте положу!

ПОЛУБ.: Стійте діти! Цитьте! Не тривожте себе і других! Цар кличе мене в Петербург, та й не мене самого, а ще і всю гене-

ральну старшину. За волю нашу, за права наші мусимо там стати. Князь з бригадиром постелили нам сю далеку дорогу!

ХАНЕНКО (Віддаючи указ Полуботкові): Не їдь, гетьмане; се засідка на тебе і на генеральну старшину!

Полуб.: Ні, нам же треба перед царем оправдати ся! Наша воля, наші права козацькі сілю князям в оці. Нам треба показати, що за нами нема і зерна неправди!

ХАНЕНКО: Се засідка на тебе, гетьмане! Не їдь!

ПОЛУБ.: Як жеж не їхати? Нас силою візьмуть!

ХАНЕНКО: Проти сили і ми силою відбивати ся можемо!

ПОЛУБ.: Така сила наша буде знаком нашої вини!

ХАНЕНКО: А така покора закує нас невинних в кайдани, а може і на смерть виведе!

ПОЛУБ.: Сего не сподіюсь! Правдою світ перейдеш і назад вернеш! Поїдемо! Не побою ся кайданів і смерти, де треба за волю нашу стати і права обороняти. Поїдемо, братя в Петербург, сміло станемо перед царем! (До Лаговича). Ладись, мій друже! Сідлай коні і лади берлин! (Лагович виходить). Бувай же здорова, моя Україно, прощай мій рідний краю! Я виїздаю в московську столицю за тебе рідня мамо, за наші кривди, за

наші зневаги стати, і всю неправду перед царем розкрити. Правдою світ перейдемо!

САВИЧ і ЧАРНИШ (Разом): І ми старі воїни з тобою ясновельможний пане гетьмане!

МАРКЕВИЧ: І я разом з вами!

АЛ. МЕНШ. (Приступивши до Маркевича): О, ні! Ти з своїм полком (Подаючи йому указ) в кріпость Честного Креста, стерегти перської границі!

ВСІ: В кріпость Честного Креста?

МАРУСЯ: (До Маркевича): Так і нас розлучають?

МАРКЕВИЧ: Розлучають, розлучники наші, та не видруть тебе у мене!

МАРУСЯ (Кинувшись на шию Маркевича): Не видруть! Хоч розлучать, так Бог нас сполучить! Прощай-же, мій орле сизий! Твоя Маруся по віки вірною тобі остане!

(Завіса спадає)•

ДІЯ ТРЕТЯ.

Царській кабінет при тайній канцелярії в Петербурзі.
На столі застеленім зеленим сукном книжки, папери,
гльоби і всякі моделі.

ЯВА 1.

ЦАР ПЕТРО (В шліфах без шпади стоїть при великій карті Росії, розводячи по ній пальцем): Совершиша ся! Тепер могутий! Моя Росія — імперія! Швед поконаний у моїх стіп, а я твердою ногою став на отсім значнім шматкови землі! Турок приголомшений, утих; а я і тут, на сій надморській землі, стаю що раз твердшою ногою! А там за Уралом? — О і там, на перській землі, став я тепер вже твердою ногою! (Ступаючи гордо, кмітує): Те колись маленьке, безсильне, никле князівство московське — нині за моїми трудами — тепер велика, могутца, усім страшна імперія Росія — велика держава, а я її цар імператор! Чого мої предки сотнями літ не могли доконати, — те я — імператор Петро довершив в протягу несповна двацять пять літ! І слава моя тепер велика, на весь світ славна! Історія запише час мого панованя — моєї слави, золотими буквами на своїх картинах, та перекаже потомству, і од рода в род буде моя слава — велика —

велика! Тепер тільки б препочити мені, втомленому імператорови, на лаврах своєї слави! — Спочити? — Будівля моя ще не стійко держить ся! Ще не стоїть вона одною твердою цілиною! — Тут на півночі моя імперія як одноцільна скала! Перевернув я давню дряхлу старовину, а впровадив новий лад, кріпкі порядки! — і вже нічим вража сила їх не знівечить! Я цар, я імператор і тут всяке диханіє мовчки клонить ся та хилить ся моїй незломній волі! Але там — на полудні — там Малая Росія, моя Україна, з її гетьманами, вольностями та привілеями — з її проклятушим козацтвом — о! се друга держава в моїм царстві! — І, перед ким клонити ся підданому народови мійому? Чи перед їх гетьманськими булавами? — Ні! — Сила над закон! — Виверну і їх давнину до гори дном! Знесу гетьманство, знесу й козацтво! а моя малоросійська колегія з бригадиром поки-що нехай верховодить властію над ними! Бояр та князів корящих моїй неугнутій волі понастановляю їх полковниками. Навіть тих бутних та бунтівничих чубів! Відтак весь народ в кріпацтво заверну. — Тоді і сей бутний народ стане твердою цілиною моєї імперії!

Добре, що Полуботок з своєю генеральною старшиною тут, в моїх руках! А з по-

спільством, з простим народом зроблю без шуму, без галасу одним указом своїм що хочу, — і царство моє стане кріпко, одноцільною імперією. Отсе-ж буде велико-держава! Одна віра, оден народ, оден цар! (Сідає в крісло і дзвонить в дзвінок).

ЯВА 2.

Тойже і Скорняков-Лисарев, в повнім строю генерала.

СКОРНЯКОВ (Низенько кланяючись): До приказів вашого імператорського величества всепокірнійший слуга!

ЦАР: На чім стала справа Полуботка і його товаришів?

СКОРНЯКОВ: Слідство з Полуботком і його товаришами покінчено.

ЦАР: Який же кінець, який засуд?

СКОР.: Після переведеного слідства годі який засуд видати на Полуботка і його товаришів.

ЦАР: Як то годі? По якій причині? Коли я хочу, щоби засуд був виданий!

СКОР.: Слідство виказало, що ні за Полуботком, ні за його товаришами нема ніякої вини!

ЦАР: Нема ніякої вини? Ви слідство зле перевели!

СКОР.: Слідство переведено точнісінько

після допросів, поданих вашим імператорським величеством. Хто-ж би посьмів, хтс поважив би ся поступити проти волї вашого імператорського величества і на себе гнів стягнути? Але де нема вини, там засуду бути не-може. Хиба доносчиків засудити?

ЦАР: Слідчі акта! (Скорняков виходить). Чи-ж Веляминов нісенітницї доннаписував? Хиба-ж Меншиков поважив би ся мене ввести в блуд? (Скорняков вертає з актами). Щож там стоїть?

СКОРН. (Читає з актів): Перший допрос... для чого наказний гетьман вислав універсали до свого народа без відома Мало-російської колегії, та взивав народ до послу-ху до себе?

ЦАР: Так? — Що-ж відповіли?

СКОРН.: Відповіли всі згідно, що причиною того був Веляминов; бо він розіслав офіцерів і підушував народ не слухати гетьмана і старшини та своїх панів. А поспіліство, і так палке проти панів, було вже підняло ся на своїх панів і почали ся бунти, бійки та кровопролитя. То-ж, щоб не допустити до революції, наказний гетьман мусів розіслати універсали, щоб народ привернути до послуху для старшин і панів.

ЦАР: Та вже-ж. За революцію в народі гетьман був би покараний смертю.

СКОРН.: Отсим же-ж вони й звиняли ся!

Так само і до намови вибрати людей підозрілих — виказали, що ніяких намов не робили, а тільки, після давнього звичаю, подавали трех людей до вибору, а старшин ніяких не назначували і завсїгди лишали вольний вибір козакам. І се затвердили присяглими свідками.

ЦАР: Веляминов зробив їм такий закон неоглядно! Се усмілить їх зовсім упевнити ся, а може ще й Веляминова обвинити.

СКОРН.: Так само і інші закиди: що до грошевих зборів і що до насильства в народї, показали ся зовсім несправедливими. Противно після їх зізнань і свідчень, Веляминов і його штабсофіцери повинні бути винними за насильство над народом і козаками. Отжеж, нема на Полуботкови і його товаришах ніякої вини, то і який же засуд на них видати?

ЦАР: Що-ж з тими жалобами, що від їх таки підданих?

СКОРН.: Всі тії жалоби показали ся зовсім безосновними, неправдивими і тільки пустими вигадками Веняминова і штабсофіцерів, бо і самі жалібники від сих жалоб відступили.

ЦАР (В задумі мов про себе): Хиба-ж на те післав я Веляминова, щоб він оттак псував всю справу та щоб справедливого імператора багном несправедливости скаляти? Засу

дити Полуботка! Добре! Але за що? Нехай же він сам тепер розсвітить сю справу! (Дзвонить): Меншиков!

ЯВА 3.

Тії-ж і князь Ал. Меншиков.

АЛ. МЕНШ. (Кланяючись низько): Вашого імператорського величества всепокорний слуга!

ЦАР: А, Даниличу, бачиш і Полуботок невинний! Аз ні єдиния вини не обрїтаю в нем!

АЛ. МЕНШ.: Аще не бил би сей злодій, не бихом предали єго тобі, — він тільки при-таїв ся в своїй винї!

ЦАР: І я-б так казав, колиб був не бачив своїми очима цілого слїдства та доказів на його невинність! А чи-ж можна невинного засудити?

АЛ. МЕНШ.: Хиба-ж можна його пустити? Хиба-ж тобі, царю, незвісно, що Полуботок один із найхитрійших Українців? Він другий Мазепа, і гірший Мазепа! Пусти його, нехай їде в свою Україну, а побачиш, чи не стане він на тебе! Чим Хмельницький був для Польщі, тим стане Полуботок для твоєї імперїї, царю. — Невинний?! — Хиба-ж не Полуботок розіслав універсали по Україні проти Веляминова, а тим самим і проти тебе

могучий царю, що наказав наказному гетьманови без відома бригадира розсилати універсали? І він невинний? О, він, небезпечний! За ним народ! він має силу одним словом потягнути народ за собою! То-ж він ще гірший Мазепи! Коли його пустиш, царю, весь твій довголітний мозольний труд піде в нівець!

СКОРН.: А все-ж так, як нині стоїть його справа перед людьми, засудити його годі!

АЛ. МЕНШ.: Воля ваша імператорська! Я-ж кажу, що він повинен смерті — він зрадник!

ЦАР: Зрадник?! З слідства сього не бачу!

АЛ. МЕНШ. (До Скорнякова): Хиба-ж псковський архієпископ, Теофан Прокопович не вніс доноса на Полуботка в тайну канцелярію?

СКОРН.: Досі не вніс нічого такого.

ЦАР (До Скорнякова): Може в сій хвилі, — поглянь! (Скорняков виходить).

АЛ. МЕНШ.: І нагода лучить ся вашому імператорському величеству, розговорити ся з самим Полуботком.

ЦАР: Коли? Де лучить ся?

АЛ. МЕНШ.: Ще й нині. Нові послы наспіли сюди з України до вашого імператорського величества з чолобитнею. Полуботка взяли собі за провідника і речника до тебе.

ЦАР: Знов з чолобитнею! — Прокляту-

щий народ з своїми вольностями! Та вже, — розговорю ся з самим Полуботком!

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ (Ввійшовши):
Посли з України просять вступу до вашого імператорського величества.

ЦАР: Нехай ввійдуть! (Артемієв Максимович виходить, цар силкуючись прибрати ласкавий вид). Га! Терпеливості!

ЯВА 4.

Тії-ж; входять Полуботок, Корецький, Биковський і Рікша в повнім строю після свого чина, і тричі низенько кланяють ся цареві.

ПОЛУБ.: У стіп вашого імператорського величества складаю низенький, всепокорній ший поклін так від всього козацтва і цілого мого народа, як і від себе. А заразом по причині найновіших світлих побід над Персами, висказую найщирійші желаня, щоб Всевишний ціло і кріпко сохранияв здоровле вашого величества на премногі літа. При тім, осмілені даною нам надією на вибір нового гетьмана (сприклякнувши) припадаємо у стіп вашого величества і просимо о ласкавий призивл на вибір нового гетьмана вольними голосами після давного нашого козацького звичаю (подає чолобитню цареві і встає).

ЦАР (Кладучи чолобитню на столі): За

желаня ваші — спасибі! Дай Боже, щоб ви сі желаня ділом обявили! А що до вашої просьби, то вона безосновна і нам супротивна.

ПОЛУБ.: Ми з нашою просьбою опираємо ся на точках трактату з Богданом Хмельницьким; сим сподіємо ся, бажаючи мати свого гетьмана так, як нам прислугують наші привілеї, затверджені і вашим імператорським величеством.

ЦАР: Відомо, що від Богдана Хмельницького до Івана Скоропадського всі ваші гетьмани були зрадниками. Через те багато потерпіла наша імперія, ослабла і Україна. Для того то треба тепер вибрати гетьманом чоловіка вірного та певного. А такого чоловіка на тепер у вас не знаходжу. То-ж треба слухати нового правительства — Малоросійської колегії і її бригадіря — та не докучувати нам вибором гетьмана!

ПОЛУБ.: Бачу, великий царю, що отсею Малоросійською колегією та її бригадиром хочеш позбавити мій вольний народ привілеїв та знищити його волю без всякої причини, тільки задля злобних та безосновних намов злих людей і ворогів наших.

ЦАР: Заложене Малоросійської колегії не нарушає точок вашого договору. Так встановлено договором Богдана Хмельницького, так і буде, що суди у вас мають держати

воеводи московські.

ПОЛУБ.: Такої точки в договорі ніхто не читав, царю! В тобі-ж повинна бути олицетворена правда, суд і милость. Чи вжеж і те стоїть в договорі Хмельницького, щоб засилати наш народ на тяжкі роботи в чужину, щоб мусити вольне лицарство наше канали копати по непереходимих багнах ваших?

ЦАР: Така моя імператорська воля!

ПОЛУБ.: Така воля бувала і в Польщі з нами! А тепер жеж у вас чи-ж ще гіршої сподівати ся? Хиба-ж бо не ви відбираєте нам права і привілеї зибрати гетьмана та старшину нашу вольними голосами; не ви-ж то не даєте нам судити ся після стародавніх прав наших, а насилаєте на нас бригадирів та князів, що не хочять знати прав та звичаїв наших, а кривдять наш народ, обертають козаків для своїх робіт, а нас, старшину, з'обиджають та глузують над нами!

ЦАР: Воля моя така, щоб завести у вас новий лад!

ПОЛУБ.: Чи сей же новий лад не вимірений удар в саме серце лицарського козацтва, на знищене волі моєї України? Вгамуй ся великий царю, а чи-ж буде тобі слава, коли знесеш лицарське козацтво та знищиш волю України? Чи-ж не Україна, не лицарське козацтво зробило твое царство такою могутчою імперією?

ЦАР: Ваше козацтво самовольне — тільки завадою в моїй імперії!

ПОЛУБ.: Великий царю, згадай договір з Богданом Хмельницьким, що твої славні предки за себе і за тебе цілованем креста святого зобов'язати ся держати! Ти же-ж сам признавав волю народу мого і вже не раз її затверджував! Хиба-ж би тепер вже злоба ворога і мстника нашого (вказуючи рукою на Меншикова) збила тебе з путя правди?

АЛ. МЕНШ.: Що за зухвалість!

ЦАР: За се ждуть тебе кайдани!

ПОЛУБ.: Знаю, царю, що кайдани для мене вже готові; але вступаючись за права моєї України, я не бою ся кайданів!

ЦАР (Зірвавшись з крісла та тупнувши ногою): Не то кайдани, смерть тебе чекає!

АЛ. МЕНШ. (Вказуючи козакам рукою на двері): Виходьте, швидче!

ПОЛУБ.: Та поки жию, кажу правду, великий царю! Радше умерти, як в нарузі жити та дивити ся, як вольне козацтво гине, як воля народу нівечить ся!

ЦАР (Сердито): Вон!... З очей! (Полуботок і козаки звернувшись до дверей виходять).

АЛ. МЕНШ. (Ставши між царем а козаками): Виходьте! Швидче виходьте!

АВА 5.

Цар, кн. Ал. Меншиков, відтак Скорняков, Артемієв-Максимович і Румянцев.

ЦАР (Сердитий, перейшовшись мовчки, сильно ударяє в дзвінок).

СКОРН. (Ввійшовши з листом в руках):
Є донос, ваше імператорське величство!

ЦАР (Беручи сквалпно лист): **Донос!**
(Переглядаючи його): **Се елецкий архимандрит Ниль!**

СКОРН.: Так, ваше величство! Псковський архієпископ Теофан Прокопович тільки що доставив його. Я ледви встиг переглянути. В доносі пишеться між иншим, що Полуботок зноситься з Ордою, та з Орликом, загадує зраду і вже відслав до них полки з Апостолом та Лизогубом.

ЦАР (Звернувшись до Меншикова): **Кажеш, що сей донос вірний! Чи такий, як доноси Веляминова?**

АЛ. МЕНШ.: Донос має бути вірний, коли його Псковський архієпископ сюди прислав. Тут же і доклади. О, Полуботок винен смерті!...

ЦАР (Віддаючи донос Скорнякову): **Доклади бачу, а свідки мусять бути доочно допрошувані. Я сам поведу слідство! Час сій гидрі голову стягти! (Сідає і пише, відтак**

дзвонить) **Артемієв-Максимович!** (Коли той ввійшов): **Ти і князь Меншиков оба спільно разом зараз доконаєте порученого!** (Подає написане листьмо).

АЛ. МЕНШ. (З низьким поклоном беручи листьмо від царя): **В сей час доконаємо!** (Виходять разом з Ар.-Максимовичем).

ЦАР (Задзвонивши): **Майор Румянцев!** (Сідає і пише, Румянцев входить; по скінченню писаня до Румянцова): **Майор Румянцев, ти уже раз був служний в важній справі мого одступного сина, послужиж і тепер, мені так вірно в справі одступного Полуботка! Ідь в Київ з отсим моім порученєм до князя Трубецького, та разом з ним скличте козаків і всяких людей посполітих; роби з ним, як схочеш, як сам розумієш, а достав мені сюда свідків, щоб свідчили доочно Полуботкови о його зрадї. Заразом візьми від козаків заявлене, що ані вони, ані малоросійське посполітство зовсім не знає про чолобитню, доставлену мені від їх імени про вибір гетьмана, що сю чолобитню списала сама старшина козацька, відтак, що всі козаки і весь народ хотять мати намість гетьманів малоросійську колегію, а полковниками князїв та бояр наших! Взавтра скоро світ ідь, та справляй ся що можна краще, бо від сього залежатиме, чи утнемо раз на все голову сій гидрі!** (Румянцев взявши листьмо з

ПОКЛОНОМ, ВИХОДИТЬ). А ми, пане генерале, до діла! До розбору доноса, щоб швидче покінчити! (Виходить).

(Завіса спадає).

ДІЯ ТРЕТА — ВІДСЛОНА ДРУГА.

Кімната в домі Бутурліна в Петербурзі — стіл, поплід стінами шафки та комодки.

ЯВА 1.

Полуботок при столі кінчить писане, побіч него Корецький, Биковський, Рікша. Всі вбрані як би перед царем, відтак: Чарниш, Савич, Янушкевич, Грабянка; входить Лагович зібраний в дорогу; за ним Ганна і Маруся стрівожені.

ЛАГОВИЧ: Готов ясновельможний пане гетьмане!

ГАННА (Підступивши з Марусею до Полуботка): Що се значить ся? Що се такого, пане гетьмане? (Юми Полуботок мовчки даліше пише, звертаючись до других): Що-ж стало ся? Чого-ж ви такі стрівожені? (До Полуботка): Друже мій, ти-ж такий блідий!

ПОЛУБ. (Складаючи докінчене письмо, до Ганни і Марусі): Хто-ж вас сюди кликав? Жінки, уступіть ся, не мішайте нам наших

військових діл! Ніяково тепер з вами толкувати; у нас тепер війна! На милость Бога уступіть ся!

ГАННА (Тривожно уступаючи в зад):
Змилуйте ся, що ж стало ся?

ЧАРНИШ: Цар підбурений Меншиковим, прийняв наших послів неласкаво.

ГАННА: Неласкаво?!

МАРУСЯ: Підбурений Меншиковим?!

САВИЧ: Ще й погрозив ся знести козацтво і волю народа!

ГАННА: Відверни-ж се лихо від нас!

МАРУСЯ: Ах, Боже!

ПОЛУБ. (Беручи Лаговича за руку):
Мій друже! Ти вірно служив еси і Україні і мені! Послужи-ж Україні і в отсю страшну годину! Розходить ся тепер о те: бути або пропасти в крамолах князів! Ідь же на Україну з отсим моім письмом, та прочитай його народови мому; розкажи йому, що цар кайданами погрозив мені за те, що я важив ся перед ним всі кривди народа розказати. Цар не вважає послів наших з чолобитнею послами цілої України; за нашу згубу багне він мати сю чолобитню тільки чолобитнею старшини нашої, а не від всього козацтва і України! Йому не хочеть ся мати у нас гетьманів, полковників наших, але Малоросійську колегію, бригадирів та бояр своїми полковниками! Ідь, та скажи їм те все, скажи,

що тепер пора всьому народови, цілій Україні заговорити за себе і свою волю, впінути ся за права та привелеї наші! (За сценою чути тривожний голос Уляни: „Пане гетьмане! Пане гетьмане! ратуймо ся!”).

ГАННА: Се-ж що?

МАРУСЯ: Се-ж Уляна!

ПОЛУБ.: Що се значить ся?

ЯВА 7.

Тії-ж і Уляна вбігає бліда.

УЛЯНА (Падаючи в обняття Полуботка): Пане гетьмане, ратуйте ся! Нещасте! Ви пропали!

ВСІ (Тривожно): Пропали?!

ПОЛУБ. Цілуючи Улян у чоло): Успокой ся, дитинко, успокой ся.

УЛЯНА: Вас вже не випустять звідси?

ПОЛУБ.: Успокой ся, та радше скажи, що стало ся? (Коли Уляна оглядаєть ся по всіх). Се-ж всі одномишленники наші!

УЛЯНА: Ох, ясновельможний пане гетьмане, вас оскаржено о зраду!

ВСІ (Тривожно): О зраду?!

ГАННА (Ломлячи руки): Падоньку нещасливий!

УЛЯНА: Оскаржено вас о зносини з Орликом та ордою, о злі замисли проти царя.

В доносї подано, що ви вислали Апостола і Лизогуба з полками лучити ся з Ордою та Орликом.

ПОЛУБ. (До Лаговича): Слухай друже, добре слухай, та розкажеш на Україні, якими хочеть ся Москві нас мати.

УЛЯНА: Донос зложений елецьким архимандритом Нилем, пересланий на руки псковського архієпископа, вже тепер в царських руках. В доносї покликуеть ся Ниль на цидулку Самборовича, де стоїть написано, не начеб то ви, пане гетьмане, хвалили ся, що тепер настануть великі переміни на Україні. Вашу-ж просьбу хоче повернути цар так, що мов би то вона від вас і старшини козацької вигадана була, а козацтво і вся Україна чого иншого зовсім бажають. З таким наміром висилає цар на Україну майора Румянцева, та наказує йому взяти запевнене у козаків і посполітого народа, що вони не хотять гетьманів, а вдоволені Малоросійською колегією, та хотять мати полковниками князїв московських!

ПОЛУБ.: Коли-ж виїздить майор Румянцев на Україну?

УЛЯНА: В завтра скоро світ!

ПОЛУБ. (До Лаговича): А ти, мій друже, їдь зараз же на Україну, не задержуй ся ні тут, ні в дорозі, а ні одної хвильки. Їдь з отсим письмом, та розкажи, що Москва зага-

дує з нами вчинити. Нехай не дасть народ наш уводити ся приманами Румянцева, коли дорога йому воля, нехай не дасть увести ся хитрощами майора. Нехай сьміло виговорить всю правду, всі кривди та зневаги від князів та бригадиря. Їх свідчення виратують нас, охоронять і нашу волю. Ідь же зараз негаючись, що-б наперед Румянцева стати вперше в Київі, а відтак в Глухові та Стародубі. Старий Апостол і Лизогуб нехай сами сюди приїзджають, доочно свідчити, куди і чого я їх висилав, чи битись, чи миритись з Орликом та Ордою.

ЛАГОВИЧ: Прощай же, ясновельможний пане гетьмане, в сій хвилі їду та справлю ся по правді і слухності.

ПОЛУБ. (Обіймаючи Лаговича): Бог нехай тебе щасливо провадить! Прощай! Може й живих нас вже не застанеш! (Лагович виходить).

ГАННА: Бог з тобою, гетьмане, що ти таке кажеш?

ПОЛУБ. (Беручи Ганну за руки): Правду, моя голубко, правду говорю! У нас тепер війна не на мечі, не на кулі, а борба правди з підступом, клеветою та ще й силою, що не хоче знати правди! Але не лякай ся не упадай духом. Ми по лицарськи постоїмо за правду і волю, не злякаємось кайданів, не злякаємось і смерти!

ЯВА 8.

Тії-ж без Лаговича, вбігає Ханенко.

ХАНЕНКО: Пане гетьмане, князь Меншиков і Артемієв-Максимович з гарнізоном лейбгвардії ідуть на нас.

ПОЛУБ.: На нас? А де-ж Лагович?

ХАНЕНКО: Як раз в пору виїхав.

ЧАРНИШ (Заглядаючи в вікно): Ратуймо ся! Ось вже обступають весь дім!

ГАННА і МАРУСЯ: Ратуймо ся!

ПОЛУБ.: Славити Бога, що Лагович виїхав; Бог і його святі нехай доведуть його щасливо на Україну. А я і смерти не побоюся!

ВСІ: І ми з тобою, гетьмане, постоїмо за правду і волю нашу! А коли прийдець ся гинути, так згинемо разом! (Чути брязкіт зброї за сценою).

ГАННА (Тривожно беручи Марусю за руку хоче виходити): Марусечко! Уляночко, нещастє! Тїкаймо! (Старшина купить ся коло Полуботка).

ЯВА 9.

Тії-ж, входить А. Меншиков, Арт.-Максимович і 6—7 узброєних лейбгвардейців з великими мечами в руках.

АЛ. МЕНШ. (Зупиняючи Ганну і Марусю в дверях): **Назад! Ніхто не сміє вийти!**

АР.-МАКСИМОВИЧ (Вийшовши на середину, читає з царського письма): **Наказний гетьман України Павло Полуботок, генеральний судія Іван Чарниш; генеральний писар Семен Савич; чернігівського полку полковий писар Іван Янушкевич; чернігівського полку козак Іван Рікша; гадяцького полку судія Григорій Грабянка; канцелярист генеральної канцелярії Микола Ханенко, переяславський полковник Петро Корецький; військовий товариш Василь Биковський, зложіть вашу військову зброю!**

ПОЛУБ.: По чийому приказу?

АР.-МАКСИМ.: По приказу його імператорського величства ви наші арештанти! (Ганна і Маруся почасти перешептують ся аж до кінця сеї яви).

ПОЛУБ.: З якої причини ми ваші арештанти?

АЛ. МЕНШ.: Така воля його імператорського величства і моя!

ПОЛУБ.: Твоя, князю, з якої причини?

АР.-МАКСИМ. (Підступивши ближше): **Ще раз взиваю — зложіть свою зброю!**

ХАНЕНКО і другі: З якої причини маємо зложити нашу зброю?

АЛ. МЕНШ.: По указу його імператор-

ського величества мусите зложити вашу зброю!

Ганна пошептавшись з Марусею, робить жест мов би хотіли вставляти ся у Меншикова).

ХАНЕНКО і другі: З якої причини!

АЛ. МЕНШ. Бо ви зрадники!

ХАНЕНКО і другі: Зрадники?! Чи розважив еси, князю, що вимовив?

АР.-МАКСИМ.: Зложіть зброю по добрій волі, а то ударимо на вас збройно.

ХАНЕНКО і другі: Зрадники нехай складають свою зброю до ваших ніг. Ми вірні слуги його імператорського величества, нічим ніколи не спроневірились, не знаємо причини складати зброю. А на ваш збройний удар ми зуміємо збройно відповісти.

АР.-МАКСИМ.: Не супротивляйте ся волі його імператорського величества!

ПОЛУБ.: Братя, вчинім волю його імператорського величества, зложім зброю, нехай не гадають, що опором стаємо проти царської волі. (Відсиливши свій меч, складає його на столі). Правда наша не втоне, хоч і зрадниками нас окликають.

ХАНЕНКО і другі (Складаючи зброю до рук Полубопа): Тільки за твоїм приказом, батьку гетьмане, і до твоїх рук наша зброя!

АР.-МАКСИМ. (Командуючи солдатів): Ступай вперед! Поковать їх руки в окови!

(Солдати приступають та оковують козаків по черзі, починаючи від Полуботка).

МАРУСЯ (Ломаючи руки): Ах Боже, за що-ж їх невинних поковано в тяжкі пута!

ГАННА (Падаючи на коліна перед Меншикова): Князю, милостивий, ласкавий князю! Змилуй ся над невинними! Бери всьо, бери, що в мене є, тільки пусти їх невинних!

ПОЛУБ. (До Ганни): Не плач моя люба, не упадай на дусі, кріпи ся! Бог, тая відвічна правда, бачить нашу невинність! Він найсправедливіший судія не дасть пропасти на шій правді! Бери дочку і вертай на Україну. Ісус Христоє, що умер на Хресті за святую правду, і нас визволить з сеї матні! (Цілує Ганну і Марусю відтак виходить за Артемієвим).

АР.-МАКСИМ. (Виходячи вперед командує): Повернись! В Петропавловськую кріпость марш! (Всі виходять з брязкотом кайдан).

ГАННА (Знов падаючи на коліна перед Меншиковим): Князю, змилуй ся, верни йому волю!

АЛ. МЕНШ. (Відвертаючись від Ганни в виході): Було зо мною на Україні говорити, коли я ще ласкаво до вас обертав ся! Тепер все по неволі, що не хотіли дати по-волі! (Виходить позаду всіх).

ЯВА 10.

Маруся і Уляна з переляку дрожать, Ганна стоїть на вколішках серед сцени, ломить руки і вносить в гору, при вході кн. Бутурлина встає, відтак княжевич Данило Меншиков з двома салдатами.

БУТУРЛИН (До Ганни): Ганна Полуботок, забирайте ся тепер звідсіля!

ГАННА: Князю, чи і ви нападаєте на нас мокрим рядом в такім горю? Чи нема у вас серця до нещасних?

БУТУР.: Яке мені діло до вашого нещастя; якого пива наварили, те й спивайте. Я прийшов оповістити вам своє: ви не можете довший час оставати в моім домі; забирайте ся звідсіля і то зараз.

ГАННА: Куди-ж мені тепер діти ся? Як на Україну дістати ся, в непевности його невинного покидати? Позвольте хоч позбирати своє добро! (Хоче збирати порозставлявані знаряди).

БУТУР. (Збороняючи збирати знаряди): Го, сього вже годі! Се добро вже не ваше!

ГАННА: Не мое? Чие-ж воно?

БУТУР.: Не ваше! З порученя його милости князя Александра Меншикова, воно тепер до мене належне.

ГАННА (Ламаючи руки): Боже мій! І се в мене забрали! І з чим мені дістати ся в

рідну Україну; де подіти ся хоч би і тут?

БУТУР. В нашім престольнім городі вулиці просторі, є і проспекти, буде куди дівати ся. (Входить кн. Данило Меншиков з двома солдатами).

ГАННА (До Бутурлина не зваживши собі Меншикова): **Не смійте ся, князю, з нашого горя!** (До Марусі): **Дочко, ходімо попід тинами тиняти ся!**

Д. МЕНШИКОВ (Зупиняючи Марусю): **О ні! Виходьте самі! Вона тепер вже не до вас належна!**

ГАННА: Князевичу! Чи-ж мало вам мого добра, що забираете? Чи вже-ж хочете і єдину мою дитину в мене взяти? (Заступає князевичови дорогу до Марусі).

МАРУСЯ (Держачись Уляни): Князевичу, вже-ж я і до вас не належу!

Д. МЕНШ. (До Бутурлина): Князю, пора вам сповнити порученє!

БУТУР. (Беручи Ганну за руку): **Виходьте звідсіля, а то силою вас викину!**

ГАННА (Виходячи поперед Бутурлина): **Доле моя гіркая, доле нещасливая!**

МАРУСЯ: **Матінко моя, чи вже-ж ви мене отут покидаєте?**

Д. МЕНШ. (Беручи Марусю за руку): **Марія Павловна, відлучіть ся від графині Толстой!... Пора і нам свої рахунки з собою покінчити! Розлучіть ся!**

МАРУСЯ (Відтягнувши руку від князевича): Яке вам діло до мене? Відчепіть ся!

Д. МЕНШ.: Графине Толстой, розлучіть ся!

МАРУСЯ: Чого вам треба у мене? Я-ж не ваша!

Д. МЕНШ. (Потягнувши Марусю до себе): Я-ж вам казав, що мусите бути моєю мимо опору вашого! На Україні була пора вам говорити, а тут настала пора моя!

МАРУСЯ: Годі! Не буде сего ніколи! (Омліваючи і падаючи на землю) Уляночко! ратуй! Не візь... ме... те живою!

Д. МЕНШ. (До Уляни, що хоче Марусю підводити): Уляно Толстой, не важте ся, не підступайте! (До солдатів): Візьміть її! В Надневський монастир! (Салдати виносять омлілу Марусю за ними виходить Данило Меншиков).

УЛЯНА (Розпучливо): Боже! Боже ратуй її! Чи-ж він справді насильство загадує! В Надневський монастир! О Боже! Дай мені бистролетні крила ластівочі, нехай я швидше про те звіщу Маркевича! (Виходить).

(Завіса спадає).

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Передня тайної царської канцелярії в Петербурзі.

ЯВА 1.

Князь Алек. Меншиков і кн. Дан. Меншиков.

АЛ. МЕНШ.: То-ж нема чого довше ждати. Треба вже раз покінчити, і то чим швидче! А то викриють наші хитрощі і тоді все пропаде!

Д. МЕНШ.: Що-ж маю зробити?

АЛ. МЕНШ.: Ідь в надневський монастир до оцця Іриней, нехай він тебе зараз звінчає з Марусею. Тоді прийдеш з нею сюди. Я вже постарав ся о те, щоб вас впустили до в'язниці до Полуботка; а він хоч не хоч буде мусів вас поблагословити. Тоді хоч би і пустили Полуботка на волю, ми вийдемо ціло з того. Ти, як його зять, забереш всі його маєтности по праву. Йому-ж бо однаково жите не довге.

Д. МЕНШ.: А що-ж як Маруся впреть ся і не схоче йти під вінець?

А. МЕНШ.: Сили ужити! Я-ж бо вже й на такий случай приготував все. Ось тут маеш лист до оцця Іриней; віддай йому, а він зробить що буде треба!

Д. МЕНШ. (Мов про себе з задумою):

А чи-ж буде тоді для мене щасливе пожитте з силуваною жінкою?

АЛ. МЕНШ.: Хиба так! Плив, плив, тільки за берег рукою вхопити ся, а він тепер нагадав ся про якийсь нещасте говорити. Коли будуть маєтности — щасте буде. А й дівка, як верба, де посадиш там і прийметь ся! Час перемінить всьо! Чорна хмара пронесеть ся по її серцю, а згодом знов роз'яснить ся! В таких роскошах та богацтвах, в такім кружку товариськім, якого ти її достарчати зможеш; о! Чого-ж би то не забуло жіноче серце! Нема чого нагадувати ся та зволікати! Час поспішати, бо меч Дамокля і над нашими головами завис! Ось бач, з України від Румянцева наспівають недобрі для нас вісти! Дай Боже, щоб вони для нас на добре змінили ся. А поки пора для нас, їдь! Хиба-ж ти не Меншиков?

Д. МЕНШ.: Правда, батюшка, пора покінчити! Я-ж сам покляв ся на свій меч змусити її!

АЛ . МЕНШ.: Так, так! Доконай свого щастя хоч би й силою! (За відходячим князем) А маєтности будуть наші!

ЯВА 2.

Той-же і о. Ниль.

о. НИЛЬ: Ваше сіятельство! Се ви, ваше

сіятельство? Чи ми тут самі?

АЛ. МЕНШ. (Здрігнувшись): Чого ти тут шукаєш?!

НИЛЬ: Нас досліджено! Наш і ваш підступ викрито! Бережіть ся!

АЛ. МЕНШ.: Навіжений, геть собі звідсіля!

НИЛЬ: Вже знають що донос на Полуботка зложений по неправді!

АЛ. МЕНШ.: Хто знає? І що се мене обходить може? Хиба-ж я писав донос?

НИЛЬ: Ви казали написати!

АЛ. МЕНШ.: Се твоя справа, навіжений! Як ти смієш мене вмішувати в своє бісовське діло? Борони сам свого бісовського діла!

НИЛЬ: Та хоч вислухайте мене!

АЛ. МЕНШ.: Геть собі в пекло пропадай! Як смієш чортом на мою чисту совість влазити? Геть бісоватий. Незнаю тебе, не маю чести з тобою, доносчиком!

НИЛЬ: Ви-ж і вислухати не хочете? А я-ж прийшов перестерегти вас, бо ваші пути висліджено!

АЛ. МЕНШ.: Що? Як?

НИЛЬ: Майор Румянцев слідячи на Україні за надужитями Полуботка, тимчасом вислідив ваші надужитя.

АЛ. МЕНШ.: Що кажеш, навіжений?

НИЛЬ: Що ви незаконно присвоїли собі землі та людей до Почепу не належні.

АЛ. МЕНШ.: Як сьмієш, навіжений?!

НИЛЬ: Ще надто, що ви спроневірили ся до казни і забрали собі величезні суми.

АЛ. МЕНШ. (Затискаючи кулаки, кривь затиснені зуби); **Пекельний бісе!**

НИЛЬ: Сей вислід Румянцова вже висла-но з свідками в тайну канцелярію!

АЛ. МЕНШ.: В тайну канцелярію? Га?! Скорняков має в своїх руках? Так і цар вже знає! О, пропащий я! (Ходить розпучливо там і назад).

НИЛЬ: Користуйте з часу! Ратуйте себе і мене. Випрїть ся, зробіть ся невинним! Відверніть страшні наслідства. Я сам вже не в силі нічого вигадати! Свідки проти нас зібрані, от-от наспіють сюди. Ратуйтеся! Я втічу в Польщу, там буду безпечний! Але ви, — на вас тепер черга показати, що ваша повага й сила!

АЛ. МЕНШ. (Стаючи близько Ниля): Так хочу вчинити; ужию моєї поваги! (Кличе): А гей! Караул! Караул! (Два караули входять). Возьміть сего зрадника! (Вказуючи на Ниля) та в тюрму з ним! (Караулні беруть Ниля). А князеви Скорнякову перекажіть, що тут дожидаю його в важній справі! (Караули виводять Ниля).

ЯВА 3.

АЛ. МЕНШ.: І я висліджений“ Га! І як

смів сей навіжений Румянцев мене слідити коли цар приказав йому дослідити Полуботка та його козацьку старшину? Цар дізнаєть ся, що я без його призову незаконно загорнув собі Почепські землі та людий — що я забрав казенні гроші! Надужите чина! За таке діло потащили Месторова на шафот та відрубали йому голову! Дбру!! Страшно! Цар не простить мені, коли ще нагадає собі мій засуд через Шафирова за отсю Почепщину, — о, ніколи мені не простить! Полетить моя голова з шафоту в відплату за голову Шафирова! Заликують мої воріженьки! (Ходить через хвилю задуманий). І чи вже-ж нема ніякого виходу? — Ні! Потопаючий бритви хватаєть ся! (Задумуєть ся).

ЯВА 4.

Той-же і Скорняков.

СКОРН.: Здрастуйте, світлий генерале! (Подає йому руку, а коли задуманий Меншиков на се не вважає) Що з вами? Ви помішані!

АЛ. МЕНШ.: Га! з сими ланцями кінця не виведеш! Ось тут тільки що схопив я утікача!

СКОРН.: Тут утікача схопили? Якого?

АЛ. МЕНШ.: Доносчика Полуботка, вже брав ся утікати в Польщу.

СКОРН.: Архимандрит елецький утікав в Польщу? Він же мав стати тут свідчити о доносі на Полуботка!

АЛ. МЕНШ.: Се бачиш підкуплений однодумцями Полуботка, що-б не свідчив доочно на него.

СКОРН.: Справа замотана, ще більше замотуєть ся!

АЛ. МЕНШ.: Замотана? Віддай світлий генерале сю справу мені, я її швидко покінчу. Справа як день ясна! Полуботок зрадник; повинен смертю умерти!

СКОРН.: Повинен умерти? Донос на те показує, але слідство сього ще не виказало.

АЛ. МЕНШ.: Хиба-ж тут не ясно, як на долоні, що Полуботкові одnodумці не всі ще в наших руках? Що вони готові заворушити нашим супокоем та нашкодити нашому царству більше, як сам Мазепа, та тільки ждуть, щоб яким будь способом Полуботка освободити, а бодай уневиннити? А імператор за для вмовленої обави про славу своєї справедливости, хотів зволочи діло, а може ще й увільнити сего зрадника! Тут нема иншої ради, як чим швидше віддати Полуботка на смерть!

СКОРН.: На смерть? І чи-ж можна, не докінчивши слідства, без волі імператора? А вжеж імператор сам слідство веде.

АЛ. МЕНШ.: Хиба-ж імператор не під-

писав указу на голодну смерть Полуботка? Та вжеж ще перед двома неділями сам імператор був тої гадки, хоч би і перед покінченням слідства, Полуботка зігнати з світа та поручив мені зготовити указ на голодну смерть до його підпису! А я зараз вислав сей указ до вас в тайну канцелярію! Хиба ви не доручили імператорови сего указу до підпису? Я-ж давно поручив сей указ темничникови мало помало виконувати.

СКОРН.: Цар, коли мав справді таку гадку, опісля відступив від неї, бо указу вашого не підписав. А чиж можна виконувати указ, коли він не підписаний царською рукою?

АЛ. МЕНШ.: Так ви ще не подали його до підпису цареві? Ви наважились мене компромітувати? Тоді коли річ як день ясна, ви ще зволікаєте! Хиба-ж і серед нас є обронці зрадників?

СКОРН.: Світлий генерале, ви наважились мене зобидити!

АЛ. МЕНШ. (Усміхаючись): І думки не маю вас зобиджати, але-ж рука руку мие. Піддайте указ цареві до підпису, а справу відступіть мені докінчувати.

СКОРН.: Ні, князю, не можна!

АЛ. МЕНШ.: То гордиш моею дружбою?

СКОРН.: Цар не підпише указу на голодну смерть Полуботка; перша хвиля його горячки переминула; а слідство ще не докін-

чене. Відкличте поручене дане темничникови.

АЛ. МЕНШ.: Та хоч передайте мені докінчувати сю справу! — а самі вчиніть ся недужим.

СКОРН.: Вам відомо, що сам цар сю справу веде, а тільки нині поручив мені дещо.

АЛ. МЕНШ.: Скажіть радше, що ви не хочете сеї справи мені віддати, бо в тім ваша користь!

СКОРН.: Виджу ваше прикре положене, князю, то-ж не дивую ся, що ви отсе сказали!

АЛ. МЕНШ.: Чи ви, пане генерале, забули долю Шафирова, що також так мені су противляв ся? О, стережіть ся, а то й вам покажемо дорогу в Тобольск! Не забувайте, що з вами говорить перший достойник його царського величества, могучий князь Меншиков!

СКОРН.: Усе знаю і тямлю, милостивий князю, але ще раз кажу вам, що ся справа може відворотно покінчити ся!

АЛ. МЕНШ.: Ви грозите мені? Ви наважуєте ся на мене?

СКОРН.: Ні, не я наважую ся. Майор Румянцев прислав сюди з України важні зізнання проти вас!

АЛ. МЕНШ. Се лож і підступ на вірного слугу його імператорського величества та на те, щоб зрадників висвободити!

СКОРН.: А цар поручив се слідство про-

ти вас перевести. Жду тільки на свідків з України. І мені здаєть ся, що ся справа Полуботка може легко обернути ся проти вас! (Відходить в канцелярію).

АЛ. МЕНШ. (Погрожуючи за Скорняковим): Го! Скорняков! І ти важиш ся проти мене виступати? Меншиков ще в силі і тобі твої шліфи поздирати, як колись Шафирову! Не радив би я тобі зо мною міряти ся!

ЯВА 5.

Той-же, цар і Артемієв-Максимович.

АЛ. МЕНШ. (Низенько кланяючись): Вашому імператорському величеству поклін і поздоровлене складає всепокорнійший слуга.

ЦАР: Ти тут Даниличу?

АЛ. МЕНШ.: Так, ваше імператорське величество! Негодить ся бо бездільному бути в пору, коли справа імперії потребує швидкого порішення небезпечного діла.

ЦАР: Що-ж за діло задержує тебе тут?

АЛ. МЕНШ. Важне-преважне діло, котре не дає вже й найменшого сумніву, що Полуботок зрадник, та треба же припускати, що справа ся вже глибокі корінці пустила поміж народом, та може вибухнути страшним вибухом, наколи голова сеї зради не буде швидше утята. Ось що перед хвилею схопив я

елецького архимандрита, що вже утік в Польщу, щоб тільки не свідчити на Полуботка і тим чином улешити йому вихід з Петропавловської кріпости. А може і в нашій тайній канцелярії є також такі підкуплені, що вже явно сторону Полуботка держать. Там на Україні мої тайні агенти переловили Полуботкового післанця з його тайним письмом і порученнями до народа, де Полуботок, розвідавшись тут від когось про замисли вашого імператорського величества, перестерігає народ перед майором Румянцевим.

ЦАР: Дивись, Даниличу, що говориш, бо з сего виходить що Скорняков зрадив тайну нашої канцелярії. Ти-ж вірно мені й імперії служив!

АЛ. МЕНШ. (Падаючи на коліна перед царем): Вірно служив, і до смерти вірним слугою вашого імператорського величества остану, що допоміг шасливо поконати Мазепинську зраду, та в силі ще поконати і загадану зраду Полуботка. А за тую мою вірність осміляю ся просити вашого величества одної ласки для себе на старі мої літа: подарувати мені ласкаво Почепські передмістя разом з наоколичними поселенцями та ратушними селами!

ЦАР: Чи відаєш, що майор Румянцев вислідив про сю Почепщину? Хто віддав її тобі в ужиток? І ти смієш мене тепер немов про-

сити, щоб я тобі її дарував? Встань! Іди й очисти ся вперше з сего закиду, який починив на тебе майор Румянцев! (Меншиков встає і відходить).

ЯВА 6.

Цар, Артемієв-Максимович, Румянцев, Апостол, Лизогуб і Лагович за ними салдати.

ЦАР: А, Румянцев! І що-ж мій друже, утнемо голову сій гидрі?

РУМЯНЦЕВ: Се залежить від вашого імператорського величества. Справа вся викрилася ся, але зовсім змінила ся.

ЦАР: Що-ж такого стало ся? Кажи і не закривай нічого.

РУМЯНЦЕВ: Я доложив всього старання, щоб довершити справу на Україні, як мені поручено. Я скликав народ і козацтво, і від імени вашого імператорського величества візвав їх, щоб їхали за мною сюди, свідчити на Полуботка про його замисли, про його надужитя, про його зраду йому до очий перед тобою! Весь нарід струхлів, почувши від мене таке про Полуботка, і тисячі впевняли мене присягою про невинність Полуботка, кричали, що він вірний цареві і імперії, а се все тільки клевети Меншикова разом з Веляминовим!

ЦАР: І ти давав віру сему бунтівничому народові?

РУМЯНЦЕВ: Я не довіряв народowi, вважав се зрадничим підступом і зараз приказав тисячі народа в кайдани покувати, а про чому народowi викотити по його звичаю бочки горівки і меду! Народ пив в твоє здоровле, але не уставав домагати ся, щоб пустити їх невинного гетьмана, вірного народowi й цареви, а Меншикова окувати! І мало що не дійшло до бунту! То-ж я мусів обіцати народowi дослідити справу з Меншиковим. Бачу, що засуд Полуботка визвав би страшний бунт в народі українськiм, як колись справа Хмельницького визвала бунт проти Польщі.

ЦАР: І що вчинив єси? Чи успокоїв ся народ?

РУМЯНЦЕВ: Я взяв ся до дослїду справи з Меншиковим. Сим перебив я сю заверюху в народі, бо неначе дав надїю на инший зворот сеї справи. Козаки й народ тисячами посипали ся з жалобами на князя Меншикова та бригадиря, що вони надуживають своєї власти, що князь Меншиков насильно позабирав козацькі маєтности, що бригадир повертає козацтво в хлопство, обертає їх за пастухів до худоби, рубаня дров, а Меншиков забрав собі Почепські передмістя разом з наоколичними поселенцями та ратушними селами. А надто ще виказали, що він спроневірив ся до казни на суму 250,000 рублів,

а тепер (пошукує того на істаршині козацькій.

ЦАР: Надужите чину!

РУМ'ЯНЦЕВ: Тепер князь Меншиков вй-слав своїх на Україну і забирає всі маєтности Полуботка, уступаючи Оболонне бригадирови. А щоб покрити свої хитрощі та підступи князь Меншиков повзяв собі насильно звінчати свого сина з Полуботковою дочкою, а самого Полуботка погубити.

ЯВА 7.

Тії-ж і Ганна.

ГАННА (Розпучливо): Милости і ратунку!

ЦАР: Хто се? Чого хоче?

ГАННА (Падаючи на коліна перед царем): Змилуйте ся! Не дайте безвинним про падати!

ЦАР: Хто се?

ВСІ: Гетьманша, Ганна Полуботок!!

ЦАР: Чого хочеш!

ГАННА: Прогнана з дому князя Бутурлина, без хати, гроша, в голоді й холоді, милости й ратунку вітцівської опіки прошу імператорського величества.

ЦАР: Для кого милости, проти кого опіки і ратунку?

ГАННА: Милости для невинного Полуботка, ратунку й отцівської опіки для мене й

моєї дочки Марусі.

ЦАР: Встань! У мене неправдою не ходять ся. Поправді і справедливості розсудить ся! (Звертаючись до Апостола і Лизогуба): А ви як сміли виступити з вашими полками, щоб з Ордою та Орликом проти мене злучити ся?

АПОСТОЛ і ЛИЗОГУБ: Сохрань Боже, великий царю! Се клевети на нас вірних слуг твоїх, що-б погубити нашого вірного гетьмана!

ЦАР: Дивіть ся, що кажете, а то краще вам голодного льва роздражнити! У нас докази, що гетьман вислав вас злучити ся з Ордою та Орликом.

АПОСТОЛ і ЛИЗОГУБ: Рани наші будуть свідками нашої правди. Ми вислані гетьманом до Орди та Орлика не на те, щоб з ним мирити ся, але бити, ся і ми побили Орду і Орлика, та прогнали їх з України аж за Перекоп!

ЦАР: (До Лаговича): А ти хто такий!

ЛАГОВИЧ: Лагович, чура Полуботка!

ЦАР: Га-га! Тайний висланник Полуботка на Україну! В канцелярію! До Скорнякова! Розсуджу я вас по правді!

ЯВА 8.

Цар, Артемієв-Максимович, і темничник

(Коли Ганна, Апостол, Лизогуб, Лагович і Румянцев виходять в канцелярію, темничник шепче на ухо Артемієви-Максимовичеви).

АР.-МАКС.: Ваше імператорське Величство! Темничник Полуботка з переважною просьбою.

ЦАР (Звернувшись до темничника): Що такого?

ТЕМНИЧНИК: Полуботок смертельний, просит о сповідника!

ЦАР: Смертельний?! Тим краще! Швидше покінчимо діло і без ката! Нехай умирає, легше прийдець ся відотхнути! (По хвилі надуми): Ні! Стій! Не дати йому вмерти! Тут в тюрмі нехай він не умирає! Лікаря йому дати, а не сповідника, мого ляйбарца! Нехай не дасть йому умерти! Живого треба його винести на шафот! Нехай його Україна, його козацтво знає, що я цар, я імператор, а моя воля незломна! І не бути гетьманам, а Малоросійській колегії та бригадирам! (Виходить в канцелярію, за ним Артемієв-Максимович, темничник вертає).

(Завіса спадає).

ДІЯ ПЯТА.

Келія в Надневськiм монастири, пуста; пiд стiною со-
лома намість постелі; одно вікно бiльше, з боку мен-
ший отвір для подаваня страви. Пiд вікном простий
столець, бiля нього збанок з водою.

МАРУСЯ (Вбрана як в третій дiї, стоячи
у вікні): О, нї! Се не наш любий край, — не
наша Україна! Сї багна он там, вкриті густими
лїсами, що бовваніють бiлими снiгами. Нї! Се не наші широкі лани, не наші широкі
степи (України)! А ся, от тут зледоватiла вода,
— се не наш широкоберегий Днiпро! — І
де-ж се я? Куди запроторив мене мій напад-
ник? Нащо розлучив він мене з батьком-
матірю мою? О, таточку мої! І вас закували
в кайдани та заперли в пiдземній тюрмі пе-
тропавловської крiпости! А ви-ж моя ма-
тiнко, де ви? По вулицях, на морозах, в снi-
гах бродите! Андрійку мій любий, мій со-
коле ясний, чи ти відаеш, чи хоч прочу-
ваеш, що з нами от тут заповідали — що й
мене — дiвчину — заперли оттут в сих за-
пліснiлих мурах! О, колиб мені крилця го-
лубині, я-б пташкою пурхнула отсим вікном,
перелетiла б стрілою далеку країну, та тебе,
мій любий Андрійку, о всiм звiстила, нехай
би ти поспішав на ратунок! Так нема в мене
крилець; нема способу видiстати ся з відсі-

ля, нема як возвістити Андрійка про наше горе! Відай (прийдець ся от тут погибати! (Задумуєть ся).

ЯВА 2.

Тая-ж і Д. Меншиков; при вході його Маруся здригаєть ся і відступає аж під вікно.

Д. МЕНШ.: Не лякай ся, Марусе! Я прийшов ще раз возвістити вам свою любов, та попросити о поспільну любов від вас.

МАРУСЯ: Ви можете говорити о якійсь любові до мене? І чим же-ж ви обявили сю любов? Тим що заперли мене у сій страшній тюрмі!

Д. МЕНШ.: Марусе, я-ж твій друг, твій приятель; хочу бути твоїм, і хочу, щоб і ти була моєю.

МАРУСЯ: Не знущайте ся князевичу із мене і з любви святої. Хиба-ж вам не страшно збродничого чину допускати ся надомною (під покривкою святої любви?! Хиба не ви довели до того, що його старенького, безвинного батечка в кайдани закували та як зрадника в підземну тюрму заперли; хиба-ж не ви довели до того, що мою безталанну матінку вигнали на сніги та на морози. Хиба-ж не ви напали на мене, безборонну дівчину, і насильно от тут заперли? І ви на-

творивши мені стільки горя, стільки болючих ран на моім серцю, смієте називати себе моім приятелем, бути моїм, і жадати від мене, стати вашою?! Не знущайте ся, князевичу, надомною, не буде вам слави від того.

Д. МЕНШ.: Марусе, прости мені! Се-ж ти сама тому винна, ти своїм опором змусила мене до того, ти змусила сего хопити ся, бо не хотіла по добрій волі стати моею княгинею. Забудь же тепер на все, що стало ся, та тепер подай мені свою ручку і будь моею!

МАРУСЯ: Забути? Не так то легко забути те, що серце розірвало в дрібні шматки; не легко забути на батька, на матінку. Бог не допустить до тої наруги, надімною, щоб я мимо того всего, стала твоєю, князевичу!

Д. МЕНШ.: Забудь же, забудь на те, та стань моею, стань княгинею Меншиков, а всі рани твого серця загою і батечко твій свободний буде, і матінку твою відшукаю, та ще поживемо разом в таразді. Ось тее намісто твое заміню в самі дукачі, в блискучі перли, приберу в шовки та парчі, окрию тебе розкішним щастем і в небесних роскошах зажиємо щастем на маєтностях наших в твоїй буйній Україні. Тільки подай мені твою ручку, станьмо перед престолом Всевишнього та обміняймо ся робіпно присягою на спільну любов. Там в церкві все готове; священники чекають на нас!

МАРУСЯ: Боже, не допусти до того! Відверни від мене таку зневагу! Князевичу, запри за собою отсі двері назад, лиши мене от тут в сій тюрмі пропадати голодною смертю, а не завдавай мені такої наруги!

Д. МЕНШ.: Марусечко! Не сердь ся на мене, я-ж твій — будь же ти моєю!

МАРУСЯ: Відсели ся князевичу! Я Маркевичева посватаниця — не твоя і твоєю ніколи нізашо в світі не буду!

Д. МЕНШ.: Горда дівчино! На твою гордість і я міг би гордо відповісти! Не манись пустою надією на Маркевича, він не буде твоїм, ти не будеш його! Краще пошануй сама себе, і по добрій волі віддай мені свою руку, стань моєю жінкою, а виратуеш і батечка свого, що вже смерть йому за плечима!

МАРУСЯ: Смерть за плечима! Ох, таточку мої, таточку!

Д. МЕНШ. (Пристаюючи ближше): Стань моєю жінкою, а виратуеш батька.

МАРУСЯ (В розпуці): Катє мій, відступи ся від мене. Я не твоя і ніколи твоя не буду!

Д. МЕНШ.: Нерозумна дівчино! Знай же тепер, що се було послідне слово ласкаве до тебе! Я без тебе звідсіля не вийду! Не хочеш по добрій волі, так тепер силою будеш мусіла стати моєю жінкою.

МАРУСЯ: І сила тобі не pomoже: не змушиш мене бути твоєю!

Д. МЕНШ. (Відчинивши двері): А прошу вас мої сватове! (Входить двох бояр). Чибачиш, що зможу тебе всилувати!

МАРУСЯ (Вискочивши на стілець при вікні): Тим і красше. Менше буде муки. Одна хвиля, одно перехилене з сего вікна і не стане мене на сім світі!

Д. МЕНШ. (В заклопотаню): Стій Марусе! Бога бійся!

МАРУСЯ (Стаючи одною ногою на вікно): Відступіть ся, вийдіть звідсіля геть! А то в одній хвилі кину ся за вікно в отсю безвість!

ЯВА 3.

Тії-ж і Маркевич і Уляна.

МАРКЕВИЧ. Що се такого?

МАРУСЯ (Ступаючи на землю): Андрійку мій любий! Ратуй мене. Князевич хоче мене насильно повести під вінець. Ратуй мене!

МАРКЕВИЧ: Що ви починаєте, князевичу?

Д. МЕНШ.: Яке тобі козаче діло до сего?

МАРКЕВИЧ: Чи тобі, князевичу, не звісно, що ся дівчина моя посватаниця? Яке-ж тобі діло до моєї дівчини?

Д. МЕНШ.: Се дівчина моя й моєю бути мусить.

МАРУСЯ: Андрійку, я твоя, і во віки твоєю буду!

МАРКЕВИЧ: Князевичу, чи ти хочеш свою силу показувати над сею безборонною дівчиною? Я стаю в її обороні. Відступись, князевичу, і пусти її по добрій волі!

Д. МЕНШ.: Не забувай ся, козаче, до кого се ти говориш! Я тобі казав, що вона моя і моєю бути мусить (До бояр вказуючи на Марусю): **Возьміть її!**

МАРКЕВИЧ (До бояр): Не важте ся і кроком наблизити ся! (До князевича): А тебе, князевичу, ще раз по добрій волі взиваю, виступи звідси, лиши мою дівчину!

Д. МЕНШ. (До бояр): **Возьміть сего хахла! Возьміть його!**

МАРКЕВИЧ: Хахла?! (Виймає меч). Виступіть звідсіля лапотники, а то хахол мечем розправить ся з вами!

ЧЕРНЕЦЬ (Явившись в дверях): Козаче, не важ ся мечем зневажати святого, чернечого дому!

МАРКЕВИЧ (До черця): Коли се святий, чернечий дім, то як ти смів тут насильно вязнити безневинну дівчину? Як ти смів впускати сюди сего насильника, щоб своїм насильством проти безборонної дівчини сквернив отсе, як кажеш, святе місце? Чи не боїте ся гріха перед Богом, а ганьби перед світом? Чи вжеж нічим у вас закон Божий,

і закон людський? Виступайте звідсіля!

Д. МЕНШ. (Пристиупивши до Марусі хоче взяти за руку, а вона приступивши до Уляни, тудить ся до неї): **Час Маріє Павловна нам своє кінчати! Ви знаєте, що моєю бути ви мусите!**

МАРКЕВИЧ (Відвертаючи князевича за плече): **Відступись князевичу, і ви панове відступіть ся звідсіля!**

Д. МЕНШ. (Витягнувши меч): **Хахле! Ти так смієш до Меншикова!**

МАРКЕВИЧ (Підносячи свій меч): **Боронись напаснику! (Бють ся).**

МАРУСЯ (До Уляни обіймаючи її): **Уляночко! Спасителько моя! Се вже була крайна пора! (Бачучи, що князевич пре Маркевича до дверей): Ах він убо Андрійка! Пречиста Діво Мати, ратуй його і нас!**

Д. МЕНШ. (Коли Маркевич напер на него, а він уже сам починає подавати ся): **Панове, в поміч! (Маркевич побиваючи князевича).**

МАРКЕВИЧ (Бачучи, що князевич, падає зраниений): **Тепер панове, в поміч! Рану перевязати! (Обіймаючи і цілуєчи Марусю): Моя ти голубко, яструбом сполохана!**

МАРУСЯ: **О, соколе мій ясний, мій спасителю! А чей же ти його на смерть не забив!**

БОЯРИН (Підводячи князевича): **Ого! вже й Богу духа віддав!**

МАРУСЯ (Знимаючи руки до неба): Боже, прости йому за всі напасти до мене!

УЛЯНА: Не гаймо ся! Кожда хвиля для нас дорога! Щоб живого застати!

МАРУСЯ: О, справді! Що-б живого застати! Князевич же-ж казав мені, що батечко конаючий! (Виходять, Маркевич і Маруся по під руки і Уляна; бояри остають при умершим князевичу).

(Завіса спадає).

ВІДСЛОНА ДРУГА.

Вязниця в Петропавловській кріпости майже вся темна, тільки малим віконцем з гори проблискує слабе денне світло, по стінах видно сильну вогкість і плісьнь. Під стіною лежить на соломі закований Полуботок, а кайдани прибиті ще й до стіни.

ЯВА 4.

Полуботок в убраню з грубого рядна лежить на соломі, коло него, на стільці сидить о. Самборович держучи книжку і хрест в руках.

ПОЛУБОТОК (Слабим, уривистим гололосом): Ні, ні, мій отче духовний! Всім тим я не прогрішив ся ні одним словом, ні одною мислею, ні юдною гадкою моєю. Я йшов

простою дорогою. Я стеріг ся, щоб нічим не нарушити даної присяги. А серце моє страшно боліло дивити ся на те, як вольне наше козацтво без суда, без права гонять на сі багна, канали копати, як там тисячами найславнійше наше лицарство марно гине; ох боліло моє серце як князі над нами глузують. Але я прогрішив ся проти мого рідного народа! І ось то чим прогрішив ся я: я виступив з моїми полками на Мазепу, і бив ся з тими, що встали на царя за права і вольности України! І тепер серце моє краеть ся за те, що я, хоч міг, не важив ся лучити ся з Ордою та Орликом, щоб встати за мою Україну! — Я мовчки корив ся його указови — прийшов сюди в надії правду відзискати — а він губить мене з світа. Ох! — Колиб хоч моя Україна з своїми вольностями спасла ся! (Закриває очи руками).

ЯВА 5.

Тії-ж, темничник і лікар.

ТЕМНИЧ. (До Самборовича): Спить?

САМБОРОВИЧ: Ні! Плаче, що невинний такою смертию умирає, а своїй Україні помогчи не годен.

ТЕМНИЧНИК: Умирає? Ні цар не хоче дати йому отут умерти та прислав свого ліка

ря до него. А своїй Україні вже він не допоможе. Цар від свого заміру не відступить. (Лікар оглядає Полуботка).

ПОЛУБ.: Чого вам треба?

ЛІКАР: Ратувати твоє жите!

ПОЛУБ. (Дуже слабим голосом): Ратувати?

ЛІКАР: Слаба надія! Але така царська воля, щоб він не умер тут в вязниці. Треба піддержувати його жите.

ТЕМНИЧ.: Що-б живий вернув ся на Україну!

ПОЛУБ.: Живий? Чи-ж буде воля царя і в тім, щоб вернув волю моєї України?

ЛІКАР (Оглядаючи Полуботка): Не думай о тім мій друже! Не в моїй силі зробити у царя те, щоб вернув волю твоїй Україні. Цар зробить з нею по своїй волі.

ПОЛУБ.: Так? Не буде волі моїй Україні, то-ж на що жити і мені? Щоб дивити ся, як в крѣпацтві безвинна пропадає? О-х! Радше відшукайте мою жінку — мою дитину!

ЯВА 6.

Тії-ж, цар і Артемієв-Максимович.

ЦАР (До лікаря): І що-ж?

ЛІКАР: Лихо! Жите його як погасаюча свічка!

ЦАР: Не дай йому умерти ту! Нехай жи-

вий звідси вийде!

ПОЛУБ.: Живий? О, царю, ти збавив еси мене життя, тепер не твоя змога вернути мені його! Але верни царю те, що в твоїй змозі, — верни волю моїй Україні; верни свободу козацтву! Нехай же буде воля народови мсему.

ЦАР: Годі! Не воля народа, а воля моя мусить бути. Досить буде того, що хочу тобі вернути свободу.

ПОЛУБ.: На шож мені свободи, коли жите з мого тіла улїтає!

ЦАР: Скорняков!

ЯВА 7.

Тії-ж, Скорняков, кн. Ал. Меншиков, Ганна і о. Ниль.

ГАННА (Припадає до Полуботка): Друже мій замучений, соколе мій єдиний! (Плаче)

ЦАР: Скорняков читай!

СКОРНЯКОВ (Читає): Донос елецкого архимандрита Ниля, що Павло Полуботок, наказний гетьман України, загадує зраду проти царя і для того хоче злучити ся з Ордою та Орликом і на те вислав полковників Апостола і Лизогуба, списаний на неправді, тільки з намови і приказу князя Александра Меншикова.

АЛ. МЕНШ.: Се лож; донос на Полуботка, се справа самого Ниля!

НИЛЬ: Хиба-ж не ти князю, дав мені отсю мошонку, а в ній 200 червінців за те, щоб я отсей донос на Полуботка так списав, як ти сам його уложив? Подивись, князю, та пізнавай, чи на сій мошонці не твої знаки та герби?

АЛ. МЕНШ.: Бісе! Проч!

СКОРН. (Подає Самборовичови цидулку): Отче Самборович, чи отся цидулка написана вашою рукою?

САМБОРОВИЧ (Розглядає цидулку): Ні! не мое отсе письмо, хоч намагано мов би то мое! (Підносячи руку в гору) На се присягаю!

НИЛЬ: Так, се справді не отця Самборовича письмо, але мое. Ви князю (До Меншикова) найлучше о тім знаєте, бо сами приказали мені сю цидулку скомпонувати і підписати отця Самборовича, мов би то справді вона походила від підписаного. За се обіцяли вивести мене в єпископи!

АЛ. МЕНШ. (Притлумленим голосом): Се твоя справа навіджений!

СКОРН. (Читає): Князь, Александер Меншиков, силуючи ся чим небудь погубити Полуботка, приказав по причині нам досі незвістній підробити ложний донос на По-

луботка та удокументувати підробленою ци-
дулкою.

ПОЛУБ. (Перебиваючи Скорнякова): По
тій причині, щоб мене змусити віддати мою
дочку Марусю за його сина Данила і мої ма-
етности забрати разом з Почепщиною.

АЛ. МЕНШ.: Се лож! Твоя дочка сама
хотіла вийти за мого сина, але ти її заперечу-
вав. Тепер же, коли твоя заборона її до-
сягнути вже не годна була, вона повінчала
ся з моїм сином в надневськiм монастирі, по
обопільній їх волі.

ТЕМНИЧНИК (Пристаупивши до Царя):
Ваше імператорське величество! Марія Полу-
боток і лубенський полковник Маркевич про-
сять вступу.

ЦАР: Нехай ввійдуть.

ЯВА 8.

Тії-ж, Маруся і Маркевич.

МАРКЕВИЧ: Вашого імператорського
величества покiрний слуга, Андрій Маркевич,
що видер Полуботкову дочку Марусю з рук
насильника Данила Меншикова, котрий дер-
жачи її увязнену в надневськiм монастирі,
насильним способом хотів її змусити до су-
пружой звязи, просить о ваше імператорське
благословенство. (Маруся і Маркевич при-

клякають перед царем, цар підносить над ними руку, вони встають і підходять до Полуботка).

ЦАР (Слабим голосом): **О, Меншиков, о грісіх родил ся еси ти, і во грісіх згинеш!** (Мажнувши рукою на Скорнякова).

СКОРН. (Читає): **Князь Александер Меншиков забрав насильно, без дозволу Полуботкові маєтности, незаконно і без дозволу царського захопив Почепщину з її дооколичними поселенцями і ратушними селами, та ще і спроневірив ся до казни на суму 250,000 карбованців. То-ж узнаєть ся князя Александра Меншикова винним!**

ЦАР: **Винним і засуджуєть ся його на страту всяких достоїнств і всіх відзнак (Піднесеним голосом) і на засланє в Сибір — в Тобольск!**

АЛ. МЕНШ. (Падаючи на коліна перед царем): **Милости і отческого розсужденія!**

ЦАР: **Проч! Возьміть його!** (Артемієв-Максимович відводить Меншикова з перед царя). **Взяти в него шпаду, шліфи! В кайдани! В Сибір — в Тобольск!** (Коли Меншикова виводять за двері). **А тебе Павле Полуботок обвіщаю безвинним!**

ПОЛУБ.: **Царю, обвісти-ж і мою Україну безвинною, верни її привілеї, — верни свободи козацькі!**

ЦАР: **Здійміть з него кайдани!**

ПОЛУБ.: Перше царю здійми окови з України і вольного козацтва.

ЦАР: З Україною та козацтвом зроблю як мені угодно! А з тебе нехай здіймуть кайдани!

ПОЛУБ.: Коли царю, не хочеш зняти кайданів неволі з моєї України, нехай же я, в отсих кайданах на страшний суд перед Богом стану за мою невинну Україну, благиати його проти тебе! (Цар здригається).

СКОРН. (Піддержуючи царя): Ратунку, пане лікарю, ратунку для царя! (Лікар твезить царя).

ЦАР: Розсуджую тебе невинним!

ПОЛУБ.: Бог розсудить нас з тобою за Україну, за лицарське козацтво, за наші свободи, що ти, цілованем хреста святого нам свято держати зобов'язав ся. Ти Петро, а я Павло, — на одній ми дощі перед Богом! Я нині, безвинно замучений, в кайданах стаю на страшний суд Божий (цар здригається і заточується), але швидко і ти царю пійдеш стати на той же суд Божий! (Цар сильно здригнувшись заточується на Скорнякова — омліває. Скорняков і другі його піддержують не даючи йому упасти на землю).

ЛІКАР (Твезить царя): **Небезпечно! В палату! В палату!** (Виносять омлілого царя).

МАРУСЯ і МАРКЕВИЧ (Приклякнувши при Полуботкови): **Таточку, благословіть**

же нас хоч в кайдани закованими руками!

ПОЛУБ. (Підводячи ся при помочи Ганни і Самборовича, кладе руки на голови Марусі і Маркевича): **Діти мої! Квіти мої! Бог—нехай—благословить—вас!** (Опадає на зад).

САМБОРОВИЧ (Крестячи ся): **Моліте ся! На ісход душі моліте ся!**

МАРУСЯ (Крізь плач): **Таточку!**

ГАННА (Шльохаточи): **Друже мій!**

САМБОРОВИЧ: **Цитьте! Богу моліте ся!**

ПОЛУБ. (Важко зітхнувши): **О-ох! Боже! Україно — прощай ме-не!**

САМБОРОВИЧ (Хрестячи Полуботка): **Умер!**

ВСІ (Падаючи на коліна): **Невинний в кайданах!**

САМБОРОВИЧ (Поважно): **Умер... Умер, бо не вірив своїм власним силам!**

(Завіса спадає).

ЦІКАВІ КНИЖКИ

ДО ЧИТАНЯ

Сорок тисяч миль під водою. Ю. Верн	1.00
Подорож до місяця. — Ю. Верн	40ц.
Звідки взялись і що значать назви „Русь” і „Україна”	30ц.
Кайдашева Сімя. — Іван Нечуй-Левицький ...	60ц.
Кармелюк і Невільничка. — Марко Вовчок ...	20ц.
Кльод Ге. — Віктор Гіго	20ц.
Огляд Українського Письменства	30ц.
Ілюстр. Укр. Письменство в житєписях	35ц.
Стилїстика, Поетика і Реторика	40ц.
Грішники роман-хронїка	80ц.
Українська Читальня	25ц.
Хмельниччина в Галичині	20ц.
Шкільні Образки. — Д. Макогон	10ц.
Молодий Вік, збірка	40ц.
Суд чотирьох. — Едгар Вейлс	40ц.
Буквар	30ц.
Друга Читанка	35ц.
Трета і Четверта читанка	50ц.

Пишіть за катальогом книжок в якім поданий короткий опис книжок, а який висилаємо кождому даром. Як вам треба яких небудь других книжок напишіть до нас, а ми вам вишлемо.

UKRAINIAN VOICE

Box 3626,

Winnipeg, Man.

ЩИРО-НАРОДНА ЧАСОПИСЬ

се дійсний приятель чоловіка!

Канадійські Українці мають одну таку часопись п. з.:

»УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС«

яка виходить що тижня в Вінніпегу, Канада на 12—16 сторін і коштує тепер \$2.50 на рік. Ся газета е тому найбільшою, що від самого початку заснованя обстоювала і буде обстоювати за справедливістю і пошаною людських прав.

Як ви ще не е передплатником „У. Голосу“, зажадайте оказових чисел сеї часописи так для себе як і для своїх знакомих. А коли ви е передплатником, то старайте ся о се, аби кождий ваш знакомий був передплатником „У. Голосу“. Приєднувати нових передплатників — се е велика народна робота! Бо коли кождий наш чоловік буде читав „У. Г.“, то з певністю тоді не буде між нами тої несвідомости, яка тепер панує між нашими людьми.

Присилайте передплату свою і вами приєднаних передплатників на адресу:

UKRAINIAN VOICE
BOX 3626, — — WINNIPEG, MAN.